

Albert CAMUS

PAD

PAD

PREVELA S FRANCUSKOG
MIRA VUKOVIĆ

Naslov originala:

Albert Camus

La Chute

© Editions Gallimard, 1956

Mogu li vam ponuditi svoje usluge, gospodine, a da ne budem nametljiv? Bojim se da vas uvaženi gorila koji upravlja sudbinom ovog lokala neće razumeti. On, naime, govori samo holandski. Osim ako me ovlastite da zastupam vašu stvar, on neće pogoditi da želite klekovaču. Evo, mislim da me je razumeo; to klimanje glavom treba da znači da se priklonio mojim argumentima. Pokrenuo se i hita sa mudrom sporošću. Imate sreće, nije zamumla. Kad neće da vas posluži, on samo zamumla, i niko se ne buni. Biti gospodar svojih raspoloženja, to vam je povlastica krupnih zveri. Ali, ne bih se više nametao, drago mi je što sam vam bio na usluzi. Zahvaljujem, prihvatio bih kada bih bio siguran da neću smetati. Baš ste ljubazni. Staviću, dakle, svoju čašu pored vaše.

Imate pravo, njegovo ćutanje je zaglušujuće. To vam je tišina prašume, napeta do prskanja. Ponekad me začudi upornost s kojom naš ćutljivi prijatelj odbija da nauči civilizovane jezike. Njegov posao je da prima mornare svih nacija u ovom amsterdamskom baru koji je, uzgred budi rečeno, i ko zna zašto, nazvao *Meksiko-Siti*, S obzirom na takve dužnosti, njegovo neznanje po svoj prilici nije najsrećnije, zar ne? Zamislite kromanjonskog čoveka koji bi živeo u vavilonskoj kuli! Ako ništa drugo, patio bi od otuđenosti. Ali ne, ovaj ne oseća svoje izgnanstvo, tera svojim putem, ništa ga ne dotiče. Jedna od retkih rečenica koje sam čuo iz njegovih usta glasila je: „uzmi ili ostavi“. Šta je to trebalo uzeti ili ostaviti? Pretpostavljam samog našeg prijatelja. Mene, priznaću, privlače ovakve ljudske gromade. Ako ste dugo razmišljali o čoveku, zato što vam je to struka ili poziv, ponekad osetite nostalgiju za primatima. Ako ništa drugo, oni nemaju zadnjih misli.

Naš domaćin, pravo govoreći, nije lišen takvih misli, premda su one nejasne. Baš zato što ne razume ono što se govori u njegovom prisustvu, postao je podozriv. Otuda taj izraz sumnjičave ozbiljnosti, kao da u najmanju ruku sumnja da među ljudima nešto nije u redu. Takvo raspoloženje otežava razgovore koji se ne tiču njegovog posla. Pogledajte, na primer, iznad njegove glave, onaj prazni četvorougao koji označava mesto s kojeg je skinuta slika. Bila je tu, stvarno, jedna posebno zanimljiva slika, pravo remek-delo. E pa, bio sam prisutan kad ju je vlasnik ovog lokala dobio i kad ju je prosledio dalje. U oba slučaja učinio je to sa istom nepoverljivošću, posle dugih nedelja promišljanja. Mora se priznati da je u tom pogledu društvo donekle iskvarilo iskrenu jednostavnost njegove prirode.

Pazite, ne osuđujem ja njega. Smatram da je njegova podozrivost opravdana i rado bih je sa njim podelio da se, kao što vidite, moja druželjubiva priroda tome ne protivi. Brbljiv sam, avaj! I lako se vezujem.

Premda umem da držim potrebno odstojanje, svaka prilika mi je dobra. Dok sam živeo u Francuskoj, ne mogah sresti umnog čoveka a da se s njim odmah ne sprijateljim. Ah! vidim da ste se trgli zbog ovog imperfekta. Priznajem svoju slabost prema ovom glagolskom vremenu, i lepom jeziku uopšte. Zameram sebi na ovoj slabosti, verujte. Znam ja da sklonost ka finom rublju ne mora da znači da su nam noge prljave. Ipak, stil, kao i puplin, prečesto krije kraste. Tešim se mišlju da na kraju krajeva ni oni koji blebeću nisu čisti. Hajte, popijmo još po jednu kleku.

Da li ćete dugo boraviti u Amsterdamu? Lep grad, zar ne? Fascinantan? Eto prideva koji dugo nisam čuo. Tačnije, otkako sam otišao iz Pariza, već dugo godina. Ali srce pamti i ja nisam zaboravio ništa od naše lepe prestonice, i njenih kejova. Pariz je prava varka za oko, sjajan dekor u kojem živi četiri miliona senki. Blizu pet, po poslednjem popisu. Nego šta, pravili su decu. Nisam iznenađen. Uvek mi se činilo da naši sugrađani luduju za dvema stvarima: idejama i bludom. Ne praveći razliku, takoreći. Ali nemojmo ih zbog toga osuđivati, nisu oni jedini. čitava Evropa je spala na to. Zamišljam ponekad šta će o nama reći budući istoričari. Biće im dovoljna jedna rečenica za modernog čoveka: bludničio je i čitao novine. Posle ove jake definicije, tema će, ako smem da kažem, biti istrošena.

Holandani, a ne, oni su mnogo manje moderni! Njima se ne žuri, pogledajte ih. Šta rade? Pa dobro, ova gospoda ovde žive od rada onih gospođa tamo. Uostalom, oni su vam, i muško i žensko, jedan poprilično malograđanski svet, došli su ovde, kako to već biva, iz mitomanije ili iz gluposti. Ukratko, zbog viška ili manjka mašte. Povremeno se ova gospoda igraju noževima ili revolverima, ali nemojte misliti da im je do toga baš stalo. Takva im je, naprosto, uloga, umiru oni od straha dok ispaljuju svoje poslednje čaure. I pored toga, nalazim da su normalniji od drugih, od onih koji ubijaju u porodicama, lagano. Da li ste primetili da se naše društvo organizovalo za tu vrstu likvidacije? Čuli ste, naravno, za one majušne ribice iz brazilskih reka koje u jatima nasrnu na neopreznog plivača, očiste ga za tren oka sitnim i brzim zalogajima, pa od njega ostane samo besprekorno čist kostur? E pa, takva je njihova organizacija. „Želite li čist život? Kao sav svet?“ Vi, naravno, kažete „da“. Kako reći „ne“? „U redu. Mi ćemo vas očistiti. Evo vam posao, porodica, organizovano slobodno vreme.“ I sitni zubi zagrizu u meso, sve do kosti. Ali, nepravedan sam. Ne treba reći njihova organizacija. To je naša organizacija: to vam je ko će koga da očisti.

Evo stižu najzad i naše klekovače. Za vaš uspeh! Da, gorilla je otvorio usta i nazvao me doktorom. U ovoj zemlji su svi doktori, ili profesori. Oni rado iskazuju poštovanje, iz dobrote, i skromnosti. Ako ništa drugo, kod njih

zloba nije nacionalna ustanova. Uostalom, ja i nisam lekar. Ako vas baš zanima, bio sam advokat pre nego što sam došao ovde. Sada sam sudija-pokajnik.

Dozvolite da se predstavim: Žan-Batist Klamans, vama na usluzi. Drago mi je što smo se upoznali. Verovatno ste poslovan čovek? Otprilike? Odličan odgovor! I pronicljiv; u svemu smo mi otprilike. Hajte, dopustite mi da se igram detektiva. Otprilike ste mojih godina, iskusan pogled četrdesetogodišnjaka koji otprilike zna kako stvari stoje, otprilike ste dobro obučeni, to jest onako kako su to ljudi kod nas, i ruke su vam glatke. Dakle, buržuj, ili otprilike! Ali buržuj istančanog ukusa! Trgli ste se kad sam upotrebio imperfekat, što dvostruko pokazuje vašu kulturu, prvo što ga prepoznajete, a drugo što vam smeta. Najzad, nalazite da sam zabavan, što, bez sujete, pretpostavlja s vaše strane izvesnu otvorenost duha. Vi ste, dakle, otprilike... Ali zar je važno? Zanimanja me interesuju manje od sekti. Dozvolite da vam postavim dva pitanja i odgovorite mi jedino ako smatrate da nisu neumesna. Da li ste bogati? Otprilike? Dobro. Da li ste bogatstvo podelili sa siromasima? Ne. Vi ste, dakle, ono što ja nazivam sadukejem. Ako niste poznavalac Svetog pisma, ovo vam neće mnogo značiti. Znači vam? Čitali ste, dakle, Sveto pismo? Sad me zaista zanimajte.

Što se mene tiče... Pa. prosudite sami. Po stasu, ramenima, i ovim licem za koje su mi često govorili da je divlje, pre ličim na nekog igrača ragbija, zar ne? Ali, ako je suditi po razgovoru, mora mi se priznati izvesna tananost. Kamila koja je dala dlaku za moj ogrtač mora da je bolovala od šuge; ali, nokti su mi izmanikirani. I ja sam iskusan, a ipak vam se poveravam, nesmotreno, samo na osnovu vašeg izgleda. Najzad, uprkos lepim manirima i lepom jeziku, ja sam redovan posetilac barova za mornare na Zedijku. Hajde, ne tražite više. Moj zanat je naprosto dvostruk, kao i samo stvorenje. Već sam vam rekao, ja sam sudija-pokajnik. Samo jedna stvar je jednostavna u mom slučaju, nemam nikakve imovine, Da, bio sam bogat, ne, ništa nisam podelio sa drugima. Šta to dokazuje? Da sam i ja bio sadukej... O! Da li čujete lučke sirene? Noćas će biti magle na Zuiderzeu.

Već idete? Oprostite mi ako sam vas zadržao. Sa vašim dopuštanjem, nećete vi platiti. Vi ste moj gost u *Meksiko-Sitiju* bilo mi je posebno zadovoljstvo da vas ugostim. Biću sigurno tu i sutra, kao i svako veče, i zahvalno ću prihvatiti vaš poziv. Kojim putem da idete... Pa... Da li bi vam smetalo, bilo bi to najjednostavnije, da vas otpratim do luke? Odatle, zaobilazeći jevrejsku četvrt, naići ćete na one lepe avenije kojim idu tramvaji puni cveća i bučne muzike. Vaš hotel je u jednoj od njih, na Damraku. Posle vas, izvolite. Ja stanujem u jevrejskoj četvrti, ili onome što se tako zvalo dok

naša hitlerovska braća u njoj nisu napravila mesta. Kakvo čišćenje! Sedamdeset pet hiljada deportovanih ili ubijenih Jevreja, to je čišćenje prazninom. Divim se toj marljivosti, tom metodičnom strpljenju! U nedostatku karaktera, potreban vam je metod. Ovde je, bez ikakve sumnje, metod napravio čuda, i ja stanujem na mestu jednog od najvećih zločina u istoriji. Možda mi to pomaže da razumem gorilu i njegovu podozrivost. Tako mogu da se oduprem onoj prirodnoj sklonosti koja me neodoljivo nagoni na simpatiju. Kad ugledam novo lice, neko u meni zazvoni na uzbunu. „Uspori. Opasnost!“ I kad je simpatija najjača, ja sam na oprezu.

Znate li da je u mom malom selu, tokom neke akcije odmazde, jedan nemački oficir ljubazno zamolio jednu staricu da izabere koji će od njena dva sina biti streljan kao talac? Da izabere, možete li da zamislite? Ovaj? Ne, onaj. I da gleda kako ga odvođe. Pređimo preko toga, ali verujte mi, gospodine, sva iznenađenja su moguća. Poznavao sam jednog čoveka čista srca koji je odbacivao podozrivost. Bio je pacifista, slobodar, voleo je istom ljubavlju i ljude i životinje. Izabrana duša, svakako. E pa, tokom poslednjih verskih ratova u Evropi, čovek se povukao na selo. Na pragu svoje kuće je napisao: „Odakle god da dolaziš, uđi i budi dobrodošao.“ Ko je, po vama, odgovorio na tako lep poziv? Pripadnici milicije, koji su ušli kao u svoju kuću i raspoređili ga.

Oh, oprostite, gospođo! Nije, uostalom, ništa razumela. Sav taj svet, ha, tako kasno, uprkos kiši koja već danima ne prestaje! Sva sreća, tu je klekovača, jedina svetlost u ovoj tami. Osećate li zlatnu, bakarnu svetlost kojom vas ispunjava? Volim da hodam gradom, uveče, u toploti kleke. Hodam po čitave noći, sanjarim, ili sa sobom beskonačno razgovaram. Kao večeras, da, i bojim se da sam vas malo ošamutio, hvala, ljubazni ste. Ali, prepun sam; čim otvorim usta, rečenice poteku. Uzgred, ova me zemlja nadahnjuje. Volim ovaj svet koji vrvi po trotoarima, stešnjen na malom prostoru kuća i vode, okružen maglom, hladnom zemljom i morem koje se puši kao veliko pranje. Volim ga jer je dvostruk. Ovde je, i drugde je.

Ali da! Dok slušate njihove teške korake na klizavoj kaldrmi, i gledate kako tromo prolaze između svojih radnjica, punih zlatnih haringi i dragulja boje suvog lišća, vi verovatno mislite da su oni ovde, večeras? I kao i svi drugi, držite ove dobre ljude za neko pleme sukna i trgovaca, koji broje svoje zlatnike i izgleda za večan život, a jedina im se poetičnost sastoji u tome da povremeno, sa velikim šeširima na glavi, prisustvuju časovima anatomije? Grešite. Oni, istina, hodaju pored nas, a ipak pogledajte gde su im glave: u toj izmaglici od neona, kleke i metvice koja se spušta sa crvenih i zelenih natpisa. Holandija vam je san, gospodine, san od zlata i dima, više zadimljena danju,

više zlatna noću, a noću i danju taj san je nastanjen Loengrinima poput ovih što zamišljeno promiču na svojim crnim biciklima visokih upravljača, pogrebnim labudovima koji bez prestanka kruže po čitavoj zemlji, oko mora, duž kanala. Sanjare, sa glavom u svojim bakarnim oblacima, voze se ukруг, mole, mesečari u zlatnom tamjanu magle, i više nisu tu. Odlutali su na hiljade kilometara odavde, u pravcu Jave, dalekog ostrva. Mole se onim iskeženim bogovima Indonezije kojima su ukrasili sve svoje izloge, i koji u ovom času tumaraju iznad nas, pre nego što se, kao raskošni majmuni, zakače za natpise i stepenaste krovove, da bi podsetili ove nostalgične iseljenike da Holandija nije samo Evropa trgovaca, već i more, more koje vodi do Cipanga¹ i onih ostrva na kojima ljudi umiru ludi i srećni.

Ali ja se zaboravljam, ja zastupam! Oprostite. Navika, gospodine, poziv, i želja da vam dobro objasnim ovaj grad, i srce stvari! Jer mi smo u srcu stvari. Da li ste приметili da koncentrični kanali Amsterdama liče na krugove pakla? Buržujski pakao, prirodno nastanjen lošim snovima. Kad stižete sa spoljne strane, kako prolazite kroz te krugove, život, pa i njegovi zločini, postaju sve gušći i mračniji. Ovde smo u poslednjem krugu. Krugu... Ah! I to znate? Do vraga, sve teže vas je svrstati. Onda razumete zašto kažem da je središte sveta ovde, iako se nalazimo na kraju kontinenta. Osetljiv čovek razume ovakve čudnovatosti. U svakom slučaju, čitaoci novina i bludnici dalje nemaju kud. Dolaze iz svih krajeva Evrope i zaustavljaju se na obodu unutrašnjeg mora, na bezbojnom žalu. Slušaju sirene, uzalud traže obrise lada u magli, ponovo prođu kanalima i vrate se kroz kišu. Promrzli, svraćaju u *Meksiko-Siti* i na svim jezicima traže klekovaču. Tu ih ja čekam.

Do sutra, dakle, gospodine i dragi zemljače. Ne, sad ćete naći svoj put; ja vas ostavljam kod ovog mosta. Nikada noću ne prelazim preko mosta. To je posledica jednog zaveta. Zamislite samo da se neko baci u vodu. Vaš izbor je sledeći: ili ćete i vi za njim, da ga izvučete, a po hladnom vremenu rizikujete najgore! Ili ćete ga tamo ostaviti, a unutrašnji skokovi ostavljaju katkad neobičnu lomnost. Laku noć! Molim? Ove dame, iza izloga? San, gospodine, jeftin san, putovanje u Indiju! Dotične se mirišu začinima. Vi uđete, one navuku zavesu i plovidba počinje. Bogovi silaze na gola tela a struje odnose luda ostrva, sa razbarušenom grivom palmi na vetru. Probajte.

Šta je sudija-pokajnik? Ah! Zagolicao sam vašu radoznalost ovom pričom. Bez ikakve zle namere, verujte, sad cu biti jasniji. U izvesnom smislu, to je deo mojih dužnosti. Ali, prvo moram da vam izložim neke činjenice koje će vam pomoći da moju priču bolje razumete.

Pre nekoliko godina bio sam advokat u Parizu, i to, bogami, dosta poznat

advokat. Naravno, nisam vam rekao svoje pravo ime. Specijalizovao sam se za plemenite sporove. Za udovicu i siročce, kako se kaže, ne znam zašto, jer pravo govoreći ima nepodnošljivih udovica i okrutne siročadi. Bilo mi je dovoljno, međutim, da na optuženom nanjušim i najslabiji miris žrtve pa da moji rukavi stupe u akciju. I to kakvu akciju! Bila je to prava mećava! Nosio sam srce na rukavima. Da poverujete kako pravda svako veče sa mnom leže u postelju. Pogoden ton, tačna emocija, ubedljivosti toplina, kontrolisana ogorčenost mojih govora sigurno bi izazvali vaše divljenje. Priroda mi je bila naklonjena u pogledu fizičkog izgleda, plemenitu pozu zauzmem bez napora, Osim toga, podržavala su me dva iskrena osećanja: zadovoljstvo što se u sudnici nalazim na dobroj strani i nagoni prezir prema sudijama uopšte. Taj prezir, naposljetku, možda i nije bio toliko nagoni. Sad znam da je imao dublje razloge. Ali, gledano spolja, više je ličio na strast. Ne možemo poreći da su, bar u ovom trenutku, sudije potrebne, zar ne? Međutim, nisam mogao da razumem da čovek samog sebe odredi za vršenje ove neobične dužnosti. Prihvatao sam to, jer sam to video, ali pomalo kao što sam prihvatao skakavce. S tom razlikom što mi najezde tih ravnokrilaca nikada nisu donele ni groša, dok sam raspravljajući sa ljudima koje sam prezirao zarađivao za život.

Ali eto, bio sam na dobroj strani, i to je bilo dovoljno da mi savest bude mirna. Osećaj za pravo, zadovoljstvo što smo u pravu, radost što sami sebe cenimo, dragi gospodine, snažne su opruge koje nas drže uspravnim ili nas podstiču da idemo napred. Ako ih ljudima oduzmete, pretvorite ih u besne pse. Koliko je zločina počinjeno samo zato što vinovnik nije podnosio pomisao da greši! Upoznao sam jednog industrijalca, čija je žena bila savršena i izazivala opšte divljenje, a on ju je ipak varao. Čovek se bukvalno grizao od jada što je kriv, što nije mogao ni da primi, niti da samom sebi dodeli svedočanstvo o vrlini. Što je više njegova žena pokazivala svoje savršenstvo, to je on više besneo. Na kraju mu je sopstvena krivica postala nepodnošljiva. I šta mislite daje učinio? Prestao da je vara? Ni slučajno. Ubio ju je. Tako sam ga upoznao.

Moj položaj je bio neuporedivo bolji. Ne samo da nisam bio u opasnosti da se pridružim taboru zločinaca (između ostalog, nije bilo nikakvog izgleda da ubijem ženu jer sam bio neženja). već sam ili branio, pod uslovom, jedinim, da budu dobre ubice, kao što su drugi dobri divljaci. Sam pačin na koji sam vodio tu odbranu pružao mi je velika zadovoljstva. Bio sam stvarno besprekoran u svom profesionalnom životu. Nikada, naravno, nisam uzeo mito, ali se nisam ni ponizio da nešto molim. I, što je ređe, nikada nisam laskao nijednom novinaru da bih zadobio njegovu naklonost, niti bilo kom

činovniku čije prijateljstvo je moglo da mi bude korisno. Imao sam čak sreću da mi dva ili tri puta ponude Legiju časti, koju sam odbio sa dostojanstvenom uzdržanošću u kojoj sam nalazio svoju pravu nagradu. Najzad, sirotinji nikad nisam naplaćivao, i nikada to nisam udarao na velika zvona. Nemojte misliti, dragi gospodine, da se hvalim. Nije tu bilo nikakve zasluge s moje strane: pohlepa koja, u našem društvu, zamenjuje ambiciju, oduvek mi je bila smešna. Moj cilj je bio viši; videćete da je u mom slučaju ovaj izraz prikladan.

Već sad možete suditi o mom zadovoljstvu. Uživao sam u sopstvenoj prirodi, a svi znamo da je to prava sreća, premda se, da bismo se uzajamno umirili, katkad pretvaramo da osuđujemo takva zadovoljstva nazivajući ih egoizmom. Uživao sam, ako ništa drugo, u onom delu svoje prirode koji je tako tačno reagovao na udovicu i siročje i na kraju, usled duge prakse, ovladao čitavim mojim životom. Na primer, obožavao sam da pomazem slepcima da pređu ulicu. Čim bih sa velike udaljenosti ugledao kako neki štap okleva na uglu trotoara, jurnuo bih, preduhitrio za sekundu milosrdnu ruku koja se već pružala, oslobodio slepca svačije brige osim moje i poveo ga blagom ali čvrstom rukom preko pešačkog prelaza, između prepreka saobraćaja, ka mirnoj luci trotoara gde bismo se rastali podjednako uzbuđeni. Osim toga, oduvek sam, na ulici, prolaznicima rado pružao razna obaveštenja, palio im cigaretu, pomagao da se pokrenu preteška kolica, gurao automobil u kvaru, od pripadnice Vojske spasa kupovao novine, ili od stare prodavačice cveće za koje sam znao da ga je ukrala na monparnaskom groblju. Voleo sam takođe, ah', to je teže priznati, da udeljujem milostinju. Jedan moj prijatelj, iskren hrišćanin, priznao mi je da je naše prvo osećanje kad ugledamo prosjaka kako prilazi našoj kući – neprijatno. Sa mnom je stvar stajala gore: ja sam bio presrećan. Pređimo preko toga.

Govorimo radije o mojoj uljudnosti. Bila je čuvena, a ipak nepobitna. Učtivost mi je zaista pružala velike radosti. Ako sam imao sreću da ujutro, u autobusu ili metrou, ustupim mesto osobi koja ga je očigledno zasluživala, podignem predmet koji je ispustila starija gospođa i predam joj ga uz moj osobeni smešak, ili naprosto ustupim taksi osobi kojoj se više žurilo nego meni, čitav dan mi je bio ozaren. Uživao sam čak, moram i to reći, kad mi se pružala prilika, za vreme nekog štrajka javnog prevoza, da sa autobuskih stanica povezem po nekoliko svojih nesrećnih sugrađana koji nisu mogli da se vrate kući. Najzad, u pozorištu sam ustupao svoju fotelju, kako bi neki par mogao da sedi zajedno, a na putovanju devojkama ubacivao prtljag u mrežu koja je za njih bila previsoka; u sve te poduhvate upuštao sam se češće od drugih jer sam sa većom pažnjom vrebao prilike za njih i u njima uživao više.

Smatrali su, osim toga, da sam darežljiv, a takav sam i bio. Mnogo sam davao, i javno i privatno. Ali daleko od toga da sam patio kad je trebalo da se rastanem od nekog predmeta ili sume novca, to je za mene bio izvor nepresušnih zadovoljstava, a vrsta melanholije, koja me je povremeno obuzimala kad mi se predočavala jalovost tih darova i verovatna nezahvalnost koja će im uslediti, nije bila najmanje među njima. Do te mere sam uživao u davanju, da sam mrzeo da na njega budem prisiljen. Tačnost u pitanjima novca me je zamarala i ja sam joj se priklanjao sa zlovoljom. Bilo mi je potrebno da budem gospodar svoje darežljivosti.

To su tek sitnice, ali ćete zahvaljujući njima razumeti neprestana uživanja koja sam nalazio u svom životu, a naročito u svom pozivu. Kad vas, na primer, u hodnicima Palate, zaustavi supruga optuženog koga ste branili iz čiste pravdoljubivosti ili sažaljenja, hoću reći besplatno, kad čujete kako vam ta žena tiho kaže da nema tog priznanja za ono što ste za njih učinili, a vi odgovorite da je to sasvim prirodno, da bi to svako učinio, ponudite čak pomoć da se prebrode teški dani koji predstoje, a zatim, da biste zaustavili izlive osećanja i sačuvali im pravi ton, poljubite ruku sirotice i stvar tu presečete, to vam, dragi gospodine, znači da ste postigli više od obične ambicije, i vinuli se do onog vrha gde se vrlina hrani isključivo sobom.

Zaustavimo se na tim vrhovima. Sad razumete šta sam hteo da kažem kad sam rekao da je moj cilj viši. Mislio sam upravo na te vrhove, na kojima jedino i mogu da živim. Da, osećao sam se lepo jedino na uzdignutim položajima. I u sasvim beznačajnim životnim okolnostima osećao sam potrebu da budem iznad. Više sam voleo autobus od metroa, kočije od taksija, terase od poluspratova, Bio sam ljubitelj sportskih aviona u kojima nam je glava usred neba, na brodovima sam se uvek šetao na višim palubama. U planini sam bežao od usečenih dolina ka prevojima i visoravnima; u najgorem slučaju, bio sam čovek zatalasanih ravnica. Da me je sudbina primorala da izaberem neki fizički posao, da pravim grnčariju ili pokrivam krovove, izabrao bih krovove i sprijateljio se sa vrtoglavicom. Užasavao sam se magacina, brodskih trupova, suterena, pećina, provalija. Posebno sam mrzeo speleologe koji su drsko zauzimali prve stranice novina, a od njihovih podviga mi se gadilo. Zapeti da biste stigli do kote minus osamsto, izlagati se opasnosti da vam glava ostane priklještena u nekom kamenom grliću (sifonu, kako kažu ti vratolomci!), ličilo mi je na podvig izopačenih ili traumatizovanih ljudi. Bilo je u tome nečeg zločinačkog.

Prirodni balkon, na petsto ili šesto metara iznad još vidljivog i svetlom obasjanog mora, bio je, naprotiv, mesto gde sam najbolje disao, naročito ako sam bio sam, visoko iznad ljudskog mravinjaka. Shvatao sam zašto su

pristupačne uzvišice bile pogodne za propovedi, sudbonosna proročanstva, ognjena čuda. Po meni, nemoguće je meditirati u podrumima ili zatvorskim ćelijama (osim ako se ne nalaze u nekoj kuli odakle puca vidik); u njima se čami. I razumeo sam onog čoveka koji je, zaredivši se, odbacio mantiju jer mu je ćelija, umesto da gleda na široki predeo, kako je očekivao, bila okrenuta ka zidu. Što se mene tiče, verujte, nisam čamio. U bilo koje doba dana, u sebi i u društvu, peo sam se na uzvišicu, palio vidljive vatre i radostan pozdrav bi se peo ka meni. Tako sam, ako ništa drugo, uživao u životu i u vlastitom savršenstvu.

Moj poziv je, srećom, zadovoljavao ovu posvećenost vrhovima. Oslobađao me je svake gorčine prema bližnjem kome sam uvek činio usluge a nikad mu ništa nisam dugovao. Stavljao me je iznad sudije kad bi došao red da ja njemu sudim, iznad optuženog koga sam prisiljavao na zahvalnost. Prosudite dobro, dragi gospodine: živeo sam nekažnjivo. Ničiji sud me se nije doticao, u sudnici se nisam nalazio na sceni, već negde na svodovima, kao oni bogovi koje, povremeno, spuštaju pomoću mašina, kako bi preobrazili radnju i dali joj smisao. Najzad, živeti iznad, ostaje jedini način da vas najveći broj ljudi vidi i pozdravi.

Uostalom, neki od mojih dobrih zločinaca rukovodili su se istim osećanjem kada su ubijali. Čitanje novina, u bednom stanju u kojem su se nalazili, očigledno im je pružalo neku vrstu nesrećne nadoknade. Kao i mnogi drugi, nisu više podnosili anonimnost i to nestrpljenje je delimično moglo da ih navede na nezgodne krajnosti. Da bismo se proslavili, dovoljno je zapravo da ubijemo svoju nastojnicu. Na nesreću, takva slava je kratkotrajna, jer mnogo nastojnica zaslužuje nož i dobije ga. Zločin je stalno u prvom planu, a zločinac tek nakratko i odmah biva zamenjen. Ovi kratki trijumfi, najzad, plaćaju se preskupo. S druge strane, odbrana nasih nesrećnih pretendenaata na slavu donosi nam, istovremeno i na istim mestima, samo ekonomičnijim sredstvima, stvarno primanje. To me je podsticalo da ulažem hvale vredne napore kako bi cena koju će platiti bila što manja: jer, plaćali su je delom i za mene. Za uzvrat, ogorčenost, talenat, emocija koju sam trošio, oslobađali su me svakog duga prema njima. Sudije su kažnjavale, optuženi se kajali, dok sam ja, oslobođen svake dužnosti, van domašaja suda i kazne, slobodno vladao u rajskoj svetlosti.

Nije li raj baš to, dragi gospodine: život u neposrednom uključenju? Takav je bio moj život. Nikad nisam imao potrebu da se učim životu. U tom pogledu, sve sam znao čim sam se rodio. Nekim ljudima je problem da se zaštite od drugih, ili barem da se sa njima nagode. Što se mene tiče, nagodba je bila gotova. Prisan kada je trebalo, nem ako je bilo nužno, sposoban za

neusiljenost koliko i za ozbiljnost, svemu sam bio dorastao. Zbog toga sam bio veoma omiljen i nisam više ni brojao svoje uspehe u svetu. Nisam loše izgledao, bio sam i neumoran plesač i nenametljiv erudita, polazilo mi je za rukom, što uopšte nije lako, da istovremeno volim i žene i pravdu, bavio sam se i sportom i umetnošću, elem, zaustavljam se, da ne biste posumljali da sam samodopadljiv. Ali zamislite samo, molim vas, čoveka u najboljim godinama, savršeno zdravog, svestrano obdarenog, vičnog telesnim i intelektualnim veštinama, ni siromašnog ni bogatog, koji dobro spava i duboko je zadovoljan sobom, a to pokazuje jedino u vidu prijatne druželjubivosti. Složit ćete se da sa punom skromnošću mogu da govorim o uspešnom životu.

Da, malo je ljudi bilo prirodnije od mene. Moja usklađenost sa životom bila je potpuna, prianjao sam uz njega u celosti, ne odbacujući ništa od njegove ironije, njegove veličine, ili prinuda koje je nametao. Naročito mi je telo, materija, ukratko fizička strana, koja zbunjuje ili obeshrabruje tolike ljude u ljubavi ili u samoći, donosila jednake radosti. a da joj pri tom nisam robovao. Bio sam stvoren da imam telo. Otuda taj sklad u meni, ta opuštена nadmoć koju su ljudi osećali i katkad mi priznavali da im je bila od pomoći u životu. Moje društvo je, dakle, bilo traženo. Često su, na primer, verovali da su me već sreli. Život, njegova bića i njegovi darovi izlazili su mi u susret a ja sam te počasti prihvatao blagonaklono i ponosno. Uistinu, bio sam čovek u tako punom i jednostavnom smislu reči, da sam se pomalo osećao kao natčovek.

Moje poreklo je bilo časno, ali skromno (otac mi je bio oficir), a ipak je bilo jutara, priznajem skrušeno, kada sam se osećao kao sin kralja, ili kao zapaljena kupina. Nije to bilo uverenje, s kojim sam inače živeo, da sam pametniji od ostalih ljudi. To uverenje je beznačajno jer ga dele tolike budale. Ne, toliko mi je sve išlo naruku da sam se, ustručavani se da to priznam, osećao kao izabran. Izabran lično, među svim ljudima, za taj dugi i stalni uspeh. Bila je to, zapravo, posledica moje skromnosti. Odbijao sam da taj uspeh pripišem isključivo sopstvenim zaslugama. a nisam mogao da verujem ni da je spoj tako različitih i izvanrednih osobina u jednom čoveku bio posledica čistog slučaja. Zato sam, živeći srećno, na neki način osećao da sam za tu sreću bio ovlašćen nekim višim dekretom. Ako vam kažem da uopšte nisam bio religiozan, još bolje ćete shvatiti koliko je to uverenje bilo neobično. Obično ili neobično, tek ono me je dugo uzdizalo iznad svakodnevnog života i ja sam bukvalno lebdeo, godinama, za kojima, da budem iskren, još žalim u srcu. Lebdeo sam sve do večeri kada... Ali ne, to je druga priča i nju treba zaboraviti. Uostalom, možda i preterujem. Sve mi je, istina, išlo od ruke, ali istovremeno nisam bio zadovoljan ničim. Jedna radost

budi želju za drugom. I ja sam iz slavlja išao u slavlje. Dešavalo mi se da igram po čitave noći, sve luđi za bićima i za životom. Ponekad, u sitne sate, kad bi me igra, laki alkohol, neobuzdanost, sveopšta silovita opuštenost, bacali u neko umorno i prijatno ushićenje, činilo mi se, na vrhuncu umora, i samo za trenutak, da sam najzad otkrio tajnu bića i sveta. Ali umor je sutradan nestajao, a sa njim i tajna, i ja bih opet pojurio. Jurio sam, tako, uvek pun, nikad sit, ne znajući gde da stanem, sve do dana, sve do večeri, tačnije, kad je muzika stala, a svetla se pogasila. Praznik u kojem sam bio srećan... No dozvolite mi da pozovem našeg prijatelja primata. Klimnite glavom u znak zahvalnosti i, molim vas, pijte sa mnom, potrebna mi je vaša naklonost.

Vidim da vas je ova izjava iznenadila. Niste li nikad osetili iznenadnu potrebu za naklonošću, za pomoći, za prijateljstvom? Da, naravno. Ja sam naučio da se zadovoljavam naklonošću. Lakše ju je naći i ne obavezuje ni na šta. „Verujte u moju naklonost“, u unutrašnjem govoru, neposredno prethodi onom „a sad pređimo na druge stvari“. To osećanje dolikuje predsedniku saveta: daje se olako, posle katastrofa. Prijateljstvo je manje jednostavno. Stvara se dugo i teško, a kad je tu, više ga se ne možemo rešiti, s njim se moramo suočiti. Nemojte misliti da će vam prijatelji telefonirati svake večeri, a trebalo bi, kako bi saznali da li ste baš te večeri odlučili da se ubijete, ili naprosto da li vam je potrebno društvo, da li ste raspoloženi za izlazak. Ma ne, ako se I jave, budite bez brige, biće to baš one večeri kad niste sami i kad vam je život lep. Pre bi vas oterali u samoubistvo, zbog onoga što po njihovom mišljenju dugujete samom sebi. Nek nam je Bog u pomoći, dragi gospodine, ako prijatelji imaju visoko mišljenje o nama! A oni čija je dužnost da nas vole, hoću reći roditelji, saveznici (kakav izraz!), to je druga priča. Oni imaju pravu reč, ali ta reč je metak; oni telefoniraju kao što se puca iz puške. I dobro gađaju. Ah. sram ih bilo!

Kako? Koje večeri? Doći ću do toga, malo strpljenja. U izvesnom smislu, držim se teme sa tom pričom o prijateljima i saveznicima, Vidite, pričali su mi o čoveku čiji je prijatelj bio u zatvoru, a on je, da ne bi uživao u udobnosti koja je bila uskraćena čoveku koji mu je bio drag, svake večeri legao na pod svoje sobe. Ko će, dragi gospodine, ko će za nas spavati na podu? Da li sam ja sposoban za tako nešto? Čujte, želeo bih da jesam i biću. Da, jednoga dana ćemo svi biti sposobni za to, i biće to spas. Ali to nije lako jer prijateljstvo je rasejano, ili bar nemoćno. Ono što hoće, to ne može. Možda, napokon, nedovoljno hoće? Možda mi i ne volimo dovoljno život? Da li ste приметili da jedino smrt podstiče naša osećanja? Kako samo volimo prijatelje koji su nas tek ostavili, zar ne? Kako se samo divimo onim svojim učiteljima koji više ne govore, jer su im usta puna zemlje! Tada im sasvim prirodno odajemo poštu

koju su, možda, od nas očekivali čitavog života. Ali znate li zašto smo uvek pravedniji i velikodušniji prema mrtvima? Razlog je jednostavan! Sa njima nema obaveza. Oni nam ostavljaju slobodu, imamo vremena, poštu im možemo odati između koktela i nežne dragane, u pauzama, jednom rečju. Ako nas na nešto i obavezuju, to je na pamćenje, a naše pamćenje je kratko. Ne, u prijateljima mi volimo svežeg mrtvacu, mrtvacu koji boli, našu emociju, same sebe konačno!

Imao sam prijatelja koga sam najčešće izbegavao. Bio mi je pomalo dosadan. a bio je i moralan čovek. Ali, bez brige, na samrti me je ponovo našao. Nisam propustio nijedan dan. Umro je zadovoljan, stežući mi ruke. Jedna žena koja me je prečesto, i uzaludno, proganjala, bila je toliko uviđavna da umre mlada. Kakvo je mesto odmah zauzela u mom srcu! A tek kad je posredi samoubistvo! Gospode, kakva slatka uzbuna! Telefon radi, srce se izliva, namerno kratke rečenice pune su prećutanih reči, bol je uzdržan, ima tu čak, da, i malo samoprekora!

Takav je čovek, dragi gospodine, ima dva lica: ne može da voli u da ne voli sebe. Posmatrajte susede, ako se, kojom srećom, dogodi smrtni slučaj u vašoj zgradi. Spavali su u svom malom životu, kad eto, na primer, umre nastojnik. Začas se probude, uzmu vaju, raspituju, sažaljevaju. Kad mrtvac dospe u novine, predstava može da počne. Potrebna im je tragedija, šta da vam kažem, to je njihova mala transcendentnost, njihov aperitiv. Uostalom, da li vam slučajno govorim o nastojniku? Imao sam jednog, zaista odvratnog, bio je čista zloba, jedno beznačajno i pakosno čudovište koje bi obeshrabrilo i franjevca. Više sa njim uopšte nisam razgovarao, ali je samim svojim postojanjem on ugrožavao moje uobičajeno zadovoljstvo. Kad je umro, otišao sam na njegovu sahranu. Hoćete li mi reći zašto?

Dva dana koja su prethodila ceremoniji bila su uostalom veoma zanimljiva. Nastojnikova žena je bila bolesna i ležala je u njihovoj jedinjoj prostoriji, a pored nje je bio kovčeg, postavljen na nogare. Svako je svoju poštu morao da uzme sam. Otvorili bismo vratanica i rekli: „Dobar dan, gospođo“, saslušali hvalospev umrlom koga je ona pokazivala rukom, i odnosili svoju poštu. U tome nije bilo ničeg prijatnog, zar ne? Ipak su se svi stanari izređali u toj loži koja je smrdela na fenol. I nisu slali poslugu, ne, sami su dolazili da uživaju u neočekivanoj prilici. I posluga je uostalom činila isto, samo krišom. Na dan sahrane, ispostavilo se da je sanduk prevelik za vrata lože. „O najdraži moj, čudila se iz svog kreveta očarana i ožalošćena nastojnica, kako je samo bio velik!“ „Bez brige, gospođo, odgovorio je ceremonijalmajstor, iznećemo ga užom stranom, uspravno.“ I izneli su ga uspravno, a zatim vratili u ležeći položaj, i ja sam jedini (sa nekim bivšim

kabaretskim potrkom, koji je, kako sam saznao, svake večeri pio perno sa pokojnikom) otišao do groblja i bacio cveće na kovčeg čija raskoš me je iznenadila. Zatim sam posetio nastojnicu da primim njene tragičarske izraze zahvalnosti. Zbog čega sve to, recite mi? Ni zbog čega, ako ne zbog aperitiva.

Sahranio sam i jednog starog saradnika Advokatske komore. Poprilično prezrenog pisara s kojim sam se uvek rukovao. Gde god da sam radio, uvek sam se rukovao, i to pre dva puta nego jednom. Ta srdačna jednostavnost nije me mnogo koštala a donosila mi je opštu simpatija, potrebnu mom ispunjenju. Predsednik komore nije došao na pisarevu sahranu. Ja jesam, i to uoči jednog putovanja, što je bilo istaknuto. Dobro sam znao da će moje prisustvo biti zapaženo i pozitivno ocenjeno, Zbog toga me, shvatili ste, ni sneg koji je padao toga dana nije sprečio da odem.

Molim? Stižem, ne bojte se, već sam tu, uostalom. Ali dopustite da vas pre toga obavestim da se moja nastojnica, koja se grdno istrošila na raspeće, lepu hrastovinu, srebrne ručke, kako bi više uživala u sopstvenom uzbuđenju, mesec dana kasnije spetljala sa nekim fićfirićem lepoga glasa. On ju je tukao, čula se užasna vriska, a odmah zatim on bi otvorio prozor i zapevao svoju omiljenu romansu: „O žene, kako ste lepe!“ . „Što je mnogo, mnogo je“, govorili su susedi. Mnogo, u kom smislu, pitam ja vasi? Dobro, naizgled je sve bilo protiv baritona i nastojnice. Ali ništa ne dokazuje da se nisu voleli. Ništa ne dokazuje ni da ona nije volela muža. Uostalom, kad se, umoran od pevanja i batina, fićfirić izgubio, ta verna supruga opet poče da hvali pokojnika! Naposletku, poznajem ja i druge ljude koji izgledaju besprekorno, a nisu ni pouzdaniji ni iskreniji. Poznavao sam čoveka koji je dvadeset godina života poklonio jednoj vetropirki, zbog nje žrtvovao sve, i prijatelje, i posao, samu pristojnost svog života, i jedne večeri shvatio da je nikada nije voleo. Dosađivao se, i to je sve, dosađivao se, kao i većina ljudi. Pa je zato sebi smislio život pun zapleta i dramatičnosti. Nešto mora da se desi, to je objašnjenje većine ljudskih veza. Nešto mora da se desi, pa makar i robovanje bez ljubavi, makar i rat, ili smrt. Živele sahrane!

Ja nisam imao takvo opravdanje. Nisam se dosađivao jer sam vladao. A usuđujem se čak da kažem da sam se večeri o kojoj vam govorim dosađivao manje nego ikad. Ne, zaista nisam želeo da se nešto desi. A ipak... Vidite, dragi gospodine, bilo je lepo jesenje veče, još blago nad gradom, već vlažno nad Senom. Padala je noć, nebo je još bilo svetlo na zapadu, ali se smrkavalo, ulična svetla su slabo sijala. Peo sam se duž kejova levom obalom ka Pon dez Aru. Reka je svetlucala između zatvorenih daščara bukinista. Na kejevima je bilo malo sveta: Pariz je večerao. Gazio sam po žutom i prašnjavom lišću koje je još podsećalo na leto. Nebo se postepeno punilo zvezdama koje biste

nakratko ugledali idući od jedne ulične svetiljke do druge. Uživao sam u tišini, večernjoj blagosti, praznom Parizu. Bio sam zadovoljan. Dan mi je bio dobar: jedan slepac, jedno očekivano smanjenje kazne, topli stisak ruke mog klijenta, nekoliko velikodušnih gestova, i, tog popodneva, pred nekolicinom prijatelja, sjajna improvizacija o tvrdom srcu naše rukovodeće klase i licemerju naših elita.

Popeo sam se na Pon dez Ar, pust u to doba dana, da bih posmatrao reku, koja se jedva nazirala u noći, koja je sad već bila pala. Naspram Ver-Galana, bio sam iznad ostrva. U meni je raslo ogromno osećanje moći i, rekao bih, savršenstva, od kojeg mi se srce nadimalo. Uspravih se i baš sam hteo da zapalim cigaretu, cigaretu zadovoljstva, kad se, u istom času, iza mene zaori smeh. Iznenaden, okrenuh se naglo: nije bilo nikog. Odoh do ograde: nije bilo nikakvog broda, nijednog čamca. Okretoh se ka ostrvu i opet začuh smeh iza leđa, sad malo dalji, kao da silazi rekom. Ostah tako, nepomičan. Smeh je bivao sve slabiji, ali sam ga ja i dalje čuo razgovetno iza sebe, mada nisam znao otkuda dolazi, ako ne iz vode. Istovremeno sam osećao ubrzano lupanje srca. Da se razumemo, smeh uopšte nije bio tajanstven; bio je to dobar, prirodan smeh, gotovo prijateljski, koji je stvari vraćao na mesto. Ubrzo, nisam više čuo ništa. Vratih se na kejove, krenuh ulicom Dofin, kupih cigarete koje mi uopšte nisu trebale. Bio sam ošamućen, teško sam disao. Te večeri pozvah jednog prijatelja, koji nije bio kod kuće. Dvoumio sam se da li da izađem kad, odjednom, začuh smeh pod svojim prozorima. Otvorih prozore. Na trotoaru su se neki mladi ljudi veselo rastajali. Zatvorih prozore, sležući ramenima; konačno, trebalo je da proučim jedan predmet. Odoh u kupatilo da popijem čašu vode. Moja slika mi se osmehivala u ogledalu, ali mi se učini da je taj osmeh bio dvoličan...

Molim? Oprostite, misli su mi odlutale. Videćemo se sutra, verovatno, Sutra, da, tako je. Ne, ne, ne mogu da ostanem. Uostalom, imam dogovoren sastanak sa onim smeđim medvedom koga vidite tamo. Čestit građanin, nema šta, koga policija gadno maltretira, iz čiste izopačenosti. Liči vam na ubicu? Njegov lik sasvim sigurno odgovara poslu kojim se bavi. On vam je i provalnik, a iznenadićete se kad čujete da je taj pećinski čovek specijalista za krijumčarenje slika. U Holandiji vam je svako stručnjak za slike i za lale. Ovaj ovde, koji izgleda tako skromno, izveo je najčuveniju krađu slika. Koju? Možda ću vam i reći. Neka vas ne čudi moja obaveštenost. Iako sam sudijapokajnik, ja ovde imam i svoj hobi: ja sam pravni savetnik ovih dobrih ljudi. Proučio sam zakone ove zemlje i stekao klijentelu u ovoj četvrti gde se ne traže vaše diplome. Nije bilo lako, ali ja ulivam poverenje, zar ne? Moj smeh je lep i otvoren, moj stisak ruke snaža, to su prednosti. A i rešio sam nekoliko

teških slučajeva, najpre iz interesa, a potom iz uverenja. Kada bi svodnici i lopovi uvek i svuda bili osuđivani, čestiti ljudi bi, dragi gospodine, za sebe verovali da su svi uvek nevini. A po meni - evo, evo, prelazim na stvar, baš to treba izbeći. Inače bismo imali čemu da se smejemo.

Iskreno sam vam zahvalan, dragi moj zemljače, na vašoj radoznalosti. Moja priča ipak nije toliko neobična. Morate znati, kad već insistirate, da sam nekoliko dana još malo mislio na onaj smeh, a onda sam ga zaboravio. S vremena na vreme mi se činilo da ga čujem, negde u sebi. Ali uglavnom sam, bez napora, mislio o drugim stvarima.

Moram priznati, međutim, da više nikada nisam kročio na pariske kejeve. Kada bih tuda prolazio, kolima ili autobusom, u meni je nastajala neka vrsta tišine. Iščekivanja. Ali prelazio sam Senu, ništa se nije dešavalo, i ja bih odahnuo. Baš tada sam imao manjih zdravstvenih problema. Ništa određeno, nekakva potištenost, napor da povratim dobro raspoloženje. Otišao sam kod lekara, koji su mi dali nešto za jačanje. Ojačao bih pa opet posustao. Život mi je postajao manje lak: kad je telo tužno, srce malaksava. Činilo mise da više ne umem nešto što nikada nisam naučio a ipak sam tako dobro znao, hoću reći da živim. Da, verujem da je tada sve počelo.

Ali, ni večeras se ne osećam u formi. Teško sastavljam rečenice. Čini mi se da ne govorim tako dobro, i moj govor je manje siguran. Vreme, verovatno. Jedva se diše, vazduh je tako težak i pritiska grudi. Da li bi vam smetalo, dragi zemljače, da izađemo i prošetamo malo gradom? Hvala.

Kako su lepi kanali kad padne večer! Volim dah ustajalih voda, miris uvelog lišća koji se diže sa brodova punih cveća. Ne, ne, nema ničeg bolesnog u tom ukusu. Naprotiv, to je kod mene više stav. Prava istina je da samog sebe prisiljavam da volim ove kanale. Najviše na svetu ja volim Siciliju, vidite, i to sa vrha Etne, na svetlosti, pod uslovom da su ostrvo i more ispod mene. I Javu, kad duvaju pasati. Da, bio sam tamo u mladosti. Uopšte uzev, volim sva ostrva. Na njima se lakše vlada.

Divna kuća, zar ne? Dve glave koje tu vidite su glave crnih robova. To je firma. Kuća je pripadala trgovcu robljem. Ah! U to vreme se igralo otvorenih karata! Ljudi su imali petlju, govorili su: „Eto imam kuću sa zabatom, trgujem robljem, prodajem crno meso.“ Možete li da zamislite da neko danas javno prizna da se time bavi? Kakav skandal! Već čujem svoju parisku sabraću. Oni su u toj stvari nepopustljivi, bez oklevanja bi izdali dva ili tri manifesta, možda i više! Kad bolje razmislim, i ja bih svoj potpis dodao njihovim. Ropstvo, ah! nipošto, mi smo protiv njega! Ako baš moramo da ga zavodimo u svojim kućama, ili fabrikama, pa dobro, to je u prirodi stvari, ali da se njime

hvalimo, to je zaista previše.

Znam ja dobro da čovek ne može da se odrekne vlasti i slugu. Robovi su svakom čoveku potrebni kao i svež vazduh. Naređujemo kao što dišemo, zar ne? I najveći nevoljnici umeju da dišu. I poslednji na društvenoj lestvici ima supružnika, ili dete. Ako nije oženjen, ima psa. Najbitnije je, zapravo, naljutiti se a da onaj drugi nema pravo da vam odgovori. „Ocu se ne odgovara“, čuli ste za to pravilo? U izvesnom smislu, ono je neobično. Jer, kome bismo na ovom svetu odgovarali ako ne onima koje volimo? A opet je uverljivo. Nečija mora biti poslednja. Inače, svakom razlogu se može suprotstaviti drugi razlog, i nikad kraja. Moć, naprotiv, preseca sve. Trebalo nam je vremena, ali smo to shvatili. Na primer, sigurno ste primetili, naša stara Evropa najzad ispravno razmišlja. Ne kažemo više, kao u doba nevinosti: „Ja tako mislim. Koji su vaši prigovori!“ Postali smo pronicljivi. Dijalog smo zamenili saopštenjem. „Istina je ovakva, kažemo. Slobodno o njoj raspravljajte, nas to ne zanima. Ali za koju godinu, policija će vam pokazati da sam u pravu.“

Ah, ta draga planeta! Sad je sve jasno. Poznajemo se, znamo za šta smo sposobni. Vidite, uzmimo drugi primer, ako ne i drugu temu, uvek sam zahtevao da me služe sa osmehom. Ako je služavka izgledala tužno, zagorčavala bi mi dane. Ona je nesumnjivo imala pravo da ne bude vesela. Ali sam ja smatrao da je za nju bolje da svoj posao obavlja smejući se a ne plačući. Bilo je to, u stvari, bolje za mene. Premda neslavno, moje razmišljanje nije bilo sasvim glupo. Osim toga, nikada nisam odlazio u kineske restorane. Zašto? Zato što, kada ćute, posebno u prisustvu Belaca, Azijati često imaju prezriv izraz. Naravno, oni taj izraz zadržavaju i dok poslužuju! Kako onda da uživamo u lakovanom piletu, i, što je gore, kako da, gledajući ih, mislimo da smo u pravu?

U poverenju, robovanje, za koje bismo želeli da je osmehnuto, zapravo je neizbežno. Ali mi to ne smemo da priznamo. Nije li bolje, ako već bez njih ne možemo, da robove nazivamo slobodnim ljudima? Prvo iz principa, a onda i zato da ih ne bismo bacili u očaj. Tu im nadoknadu dugujemo, zar ne? Tako će oni nastaviti da se osmehuju, a naša savest će ostati čista. Inače bismo morali da se preispitujemo, poludeli bismo od bola, ili bismo, ne daj bože, postali skromni, sve je moguće. Zato, bez firmi, i ova je zaista skandalozna. Uostalom, kada bi svi progovorili, otkrili svoj pravi zanat, svoj identitet, nastala bi prava pometnja! Zamislite samo vizitkarte: Dipon, filozof-kukavica, ili hrišćanin-veleposednik, ili humanista-preljubnik, izbora ima na pretek. Ali, bio bi to pakao! Da, pakao mora da je takav: ulice sa firmama i nemogućnost da se opravdamo. Zauvek razvrstani.

Vi, na primer, dragi zemljače, razmislite malo kakva bi mogla biti vaša firma. Čutite? Hajte, odgovorićete mi kasnije. U svakom slučaju, ja svoju znam: zavodljivi Janus sa dva lica, a iznad deviza kuće: „Ne verujte mu.“ Na mojim vizitkartama: „Žan-Batist Klamans, glumac.“ Pazite, malo posle one večeri o kojoj sam vam pričao, nešto sam otkrio. Rastajući se od jednog slepca kome sam pomogao da pređe ulicu, ja sam ga pozdravio.

To skidanje šešira očigledno nije bilo namenjeno njemu, on ga nije mogao videti. Kome je bilo upućeno? Publici. Posle odigrane uloge, pozdravi. Nije loše, zar ne? Drugog dana, vozaču koji mi se zahvaljivao na pomoći, odgovorio sam da mu to niko ne bi učinio. Hteo sam da kažem, naravno, da mu to ne bi učinio bilo ko. Ali mi taj nesrećni lapsus osta na duši. Kad je o skromnosti reč, nije mi, zaista, bilo premca.

Moram to ponizno priznati, dragi zemljače, oduvek sam pucao od taštine. Ja pa ja, bio je refren mog cenjenog života, i on se čuo u svemu što sam govorio. Nikad nisam mogao da govorim a da se ne hvalim, naročito ako sam to činio sa upadljivom nenametljivošću koja mi je bila svojstvena. U životu sam, istina, uvek bio slobodan i moćan. Naprosto, osećao sam se slobodnim u odnosu na svakog iz odličnog razloga što sam mislio da mi niko nije ravan. Oduvek sam smatrao da sam pametniji od svih, to sam već rekao, ali i osetljiviji i veštiji, bio sam sjajan strelac, nenadmašan vozač, najbolji ljubavnik. Čak i u oblastima u kojima sam lako mogao da se uverim u svoju inferiornost, kao u tenisu na primer, gde sam bio tek pristojan partner, bilo mi je teško da verujem da ne bih nadmašio prvoplasirane, da sam samo imao vremena da vežbam. U sebi sam video samo svoju nadmoć, i to je bio razlog moje dobronamernosti i vedrine. Kad sam se bavio drugima, bilo je to iz čiste nadmenosti, sasvim slobodno, i zasluga je bila isključivo moja: peo sam se za jedan stepen u ljubavi koju sam osećao prema sebi.

Ove očiglednosti, kao i neke druge istine, otkrivao sam malo-pomalo posle večeri o kojoj sam vam govorio. Ne odmah, ne, niti sasvim jasno. Prvo je trebalo da mi se vrati pamćenje. Postepeno sam video jasnije, otkrivao ponešto od onoga što sam već znao. Do tada mi je uvek pomagala moja neverovatna sposobnost da zaboravim. Zaboravljao sam sve, a više od svega sopstvene odluke. Zapravo mi ništa nije bilo važno. Na rat, samoubistvo, ljubav, bedu, obraćao sam, naravno, pažnju kad su me okolnosti na to primoravale, ali sam to činio nekako iz uljudnosti i površno. Ponekad bih se tobož strasno zainteresovao za neko pitanje strano mom svakidašnjem životu. A zapravo u tome uopšte nisam učestvovao, osim, naravno, kad je moja sloboda bila ugrožena. Kako da kažem? To je klizilo. Da, sve je klizilo preko mene.

Budimo pravedni: dešavalo se da moja zaboravnost bude i hvale vredna. Primetili ste da se religija nekih ljudi sastoji u praštanju svih uvreda i oni ih zaista praštaju, ali ih nikad ne zaboravljaju. Ja nisam bio dovoljno dobar da uvrede praštam, ali sam ih na kraju uvek zaboravljao. Tako da ljudi koji su verovali da ih mrzim nisu mogli da dođu k sebi kada sam ih pozdravljao široko se osmehujući. Zavisno od svoje prirode, divili su se mojoj velikodušnosti ili su prezirali moju podlost, ali im nije padalo na pamet da su moji razlozi bili jednostavniji: nisam se sećao ni njihovog imena. Isti nedostatak zbog kojeg sam bio ravnodušan ili nezahvalan, činio me je i velikodušnim.

Živeo sam dakle od danas do sutra bez ikakvog kontinuiteta osim onog ja-ja-ja. Od danas do sutra žene, od danas do sutra vrlina ili porok, od danas do sutra, kao psi, ali svakog dana, čvrst na braniku, stajao sam ja. Išao sam tako po površini života, u rečima na neki način, nikad u stvarnosti. Sve te jedva pročitane knjige, ti jedva voljeni prijatelji, ti jedva upoznati gradovi, te jedva obgrljene žene! Sve sam činio iz dosade, ili rasejanosti. Bića su išla za mnom, htela da se zakače, ali nije bilo ničeg, i to je bila nesreća. Njihova nesreća. Jer, ja sam zaboravljao. Jedino sam se sećao sebe.

Malo-pomalo, međutim, sećanje mi se vratilo. Ili bolje reći ja sam se vratio njemu, i tu našao uspomenu koja me je čekala. Pre nego što vam o njoj nešto kažem, dopustite mi, dragi zemljače, da vam iznesem nekoliko primera (koji će vam sigurno biti korisni) onoga što sam otkrio tokom svog istraživanja.

Jednoga dana, vozeći se kolima, za sekundu sam zakasnio da pokrenem vozilo kad se zeleno svetlo upalilo, i dok su naši strpljivi sugrađani odmah nalegli na trube iza mojih leđa, setio sam se odjednom jedne druge pustolovine, koja se desila u istim okolnostima. Jedan motocikl, kojim je upravljao sitan suvonjav čovek sa lornjonom i u pumpericama, pretekao me je i stao ispred mene dok je svetlo bilo crveno. Zaustavljajući se, čovečuljak je bio isključio motor i uzalud je pokušavao da ga ponovo pokrene. Kad se upalilo zeleno svetlo, ja sam ga sa uobičajenom mi učtivošću zamolio da skloni svoj motocikl kako bih mogao da prođem. Čovečuljak se i dalje nervirao oko svog sipljivog motora. Odgovorio mi je, dakle, po pravilima pariske učtivosti, da se nosim. I dalje učtivo, ali sa lakim nestrpljenjem u glasu, ponovio sam svoju molbu. Odmah mi je uzvrćeno da se nosim kako god znam. Za to vreme, iza mene se već oglasilo nekoliko truba. Sad već oštrije zamolih svog sagovornika da bude učtiv i da shvati da ometa saobraćaj. Nesumnjivo razdražen već očiglednom neposlušnošću svog motora, naprasiti stvor mi stavi do znanja da ako baš tražim, kako reče, jedno

propisno devetanje, on će mi ga rado priuštiti. Toliki cinizam me ispuni pravednim gnevom i ja izidoh iz svojih kola da bezobrazniku natrljam uši. Mislim da nisam kukavica (ali šta sve čovek o sebi ne misli!), od protivnika sam bio viši za glavu, mišići su me uvek dobro služili. I sada verujem da bi batine dobio on a ne ja. Ali tek što sam stao na kolovoz kad iz gomile, koja je počela da se okuplja, izađe jedan čovek, ustremi se na mene, uveravajući me da sam poslednja bitanga i da mi neće dopustiti da udarim čoveka kome je motocikl bio između nogu i koji je samim tim bio u neravnopravnom položaju. Okrenuh se ka musketaru, ali ga zapravo i ne videh. Naime, tek sam bio okrenuo glavu, kad. gotovo u istom času, začuh ponovno praskanje motocikla i osetih snažan udarac po uhu, Pre nego što sam imao vremena da shvatim šta se desilo, motocikl se već udaljavao. Zaglušen, krenuh mahinalno ka D'Artanjanu kad se iz sad već ogromnog reda vozila oglasi besni koncert. Palilo se zeleno svetlo. I ja se, još malo pometen, umesto da isprašim budalu koja me je izvredala, poslušao vratih svojim kolima i krenuh. dok me je u prolazu budala častila jednim „bedniče“ kojeg se još sećam.

Beznačajna priča, reći ćete? Verovatno. Samo, dugo mi je trebalo da je zaboravim, to je bitno. Stvar se mogla pravdati. Dopustio sam da me tuku ne uzvrativši, ali nisu mogli da me optuže za kukavičluk. Iznenaden, suočen sa dva izazova, sve mi se smutilo a trubljenjeje dovršilo moju smetenost. Ipak sam bio nesrećan zbog toga, kao da sam se poneo nečasno. Video sam sebe kako, bez reči, ulazim u auto, dok me gomila ironično posmatra, očarana tim više što sam, koliko se sećam, nosio jedno veoma elegantno plavo odelo. Čuo sam ono „bedniče!“, koje mi se, ipak, činilo zaslužnim. Splasnuo sam takoreći javno. Usled određenog spleta okolnosti, naravno, ali okolnosti uvek postoje. Naknadno sam jasno video šta je trebalo da uradim. Video sam sebe kako snažnim udarcem obaram D'Artanjana, ulazim u kola i pratim majmuna koji me je udario, stižem ga, sabijam njegovu mašinu uz pločnik, odvlačim ga u stranu i propisno devetam, što je on uveliko zasluživao. Uz neke varijante. sto puta sam vrteo taj mali film u mašti. Ali bilo je prekasno i ružna želja za osvetom me je izjedala nekoliko dana.

Gle, kiša opet pada. Zastanimo, hoćete li, ispod ove nadstrešnice. Dobro. Gde sam ono stao? A da. kod časti! Kad mi se vratilo sećanje na ovaj događaj, shvatio sam šta je značio. U stvari, moj san nije izdržao probu činjenica. Sanjao sam, sad je bilo jasno, da sam u punom smislu reči čovek koji je uživao i lično i profesionalno poštovanje. Pola Serdan, a pola De Gol, ako hoćete. Zato sam se prenemagao, nastojao da istaknem svoju fizičku spretnost više nego svoje intelektualne moći. No pošto su me javno udarili a ja nisam uzvratio, više nisam mogao da negujem tu lepu sliku o sebi. Da sam bio

prijatelj istine i inteligencije za kojeg sam se izdavao, zar bi mi bio važan taj događaj na koji su njegovi posmatrači već zaboravili? Blago bih sebe prekoreo što sam se naljutio ni zbog čega, i što, u nedostatku pribranosti, nisam uspeo da se suočim sa posledicama ljutine. Umesto toga, izgarao sam od želje da se osvetim, da bijem i da pobedim. Kao da nisam istinski čeznuo da budem najpametniji ili najplemenitiji stvor na svetu, već samo da mlatim koga hoću, da budem najjači, i to na najelementarniji način. Istina je, i vi to dobro znate, da svaki inteligentan čovek sanja o tome da bude gangster i da u društvu vlada isključivo silom. No pošto to nije tako lako kao što izgleda u gangsterskim romanima, uglavnom se okrećemo politici i jurimo u najsuroviju stranku. Zar je važno što ćemo poniziti svoj um ako nam to pomogne da ovladamo svima? U sebi sam otkrivao prijatne snove o tlačenju.

Saznao sam, ako ništa drugo, da sam krivce i optužene zastupao samo ukoliko to meni nije nanosilo nikakvu štetu. Njihova krivica me je činila rečitim zato što ja nisam bio njihova žrtva. Kada sam ja bio ugrožen, ne samo da sam postajao sudija, već sam se pretvarao u razdražljivog despota koji je, mimo svakog zakona, hteo da smoždi počinitelja i baci ga na kolena. Posle toga, dragi moj zemljače, nije baš lako i dalje ozbiljno verovati u svoju posvećenost pravdi i u sebi videti izabranog branioca udovice i siročeta.

Pošto kiša padu sve jače a mi imamo vremenu, smem li vam poveriti još jednu stvar koju sam otkrio nešto kasnije u svom pamćenju? Sedimo u zaklonu na ovu klupu. Već vekovima pušaći lule odavde posmatraju istu kišu kako pada na isti kanal. Ono što ću vam ispričati nije nimalo lako. Reč je, ovog puta, o jednoj ženi. Odmah morate znati da sam uvek, bez većih napora, kod žena postizao uspeh. Ne kažem da sam uspevao da ih usrećim, niti da sebe usrećim preko njih. Ne, naprosto sam uspevao. Postizao sam cilj, gotovo kad god sam hteo. Nalazile su da imam šarma, zamislite! Zna li šta je šarm: način da vam odgovore „da“ a da vi niste postavili nijedno jasno pitanje. Takav sam bio, tada. Čudite se? Priznajte, ne poričite. Sa mojim sadašnjim licem, to je sasvim prirodno. Avaj! posle izvesnih godina, svako je odgovoran za svoje lice. Moje... Ma nije važno! To je činjenica, nalazile su da imam šarma i ja sam to koristio.

Nije tu s moje strane bilo nikakve računice; bio sam iskren, ili gotovo da jesam. Moj odnos sa ženama bio je prirodan, neusiljen, lak, kako kažu. Nije tu bilo lukavstva ili je bilo samo onog, upadljivog, koje one smatraju komplimentom. Voleo sam ih, da upotrebim uvreženi izraz, što će reći da nikada nisam voleo nijednu. Oduvek sam mizoginiju smatrao prostaklukom i glupošću i mislio da su gotovo sve žene koje sam upoznao bolje od mene. Međutim, iako sam o njima imao tako visoko mišljenje, više su one meni

koristile nego što sam ja služio njima. Kako to razumeti?

Naravno, prava ljubav je izuzetna, sreće se otprilike dva ili tri puta u jednom veku. Sve ostalo vreme, reč je o taštini ili dosadi. Ja u svakom slučaju nisam bio portugalska kaluđerica. Nije moje srce tvrdo, daleko od toga, začas se raznežim, a i lak sam na suzama. Samo što se moji zanosi uvek okrenu ka meni, a moje nežnosti vežu za mene. Nije istina. Uostalom, da nikada nisam voleo. U životu sam upoznao bar jednu veliku ljubav, i zauvek ostao njen predmet. S tog stanovišta, i posle neizbežnih teškoća rane mladosti, brzo sam shvatio na čemu sam: čulnost, i jedino ona, upravljala je mojim ljubavnim životom. Samo sam tražio predmete za uživanje i osvajanje. U tome mi je, uostalom, pomagao moj telesni sklop: priroda je prema meni bila darežljiva. To me je ispunjavalo ne malim ponosom i pružalo mi mnoga zadovoljstva za koja više ne mogu reći da li su bila plod uživanja ili prestiža. Dobro, reći ćete da se opet hvalim. Neću poreći i time se utoliko manje ponosim što se u ovoj stvari hvalim nečim što je istinito.

U svakom slučaju, moja čulnost, da se zadržim na njoj, bila je toliko stvarna da bih se za avanturu od deset minuta odrekao i majke i oca, makar se Zbog toga gorko kajao. Šta kažem! Naročito za avanturu od deset minuta, i tim pre ako sam bio siguran da ona neće trajati duže. Imao sam ja principe, naravno, pa je tako, na primer, žena prijatelja bila svetinja. Samo bih, sasvim iskreno, nekoliko dana pre toga, prestajao da prema muževima osećam prijateljstvo. Možda ne bi trebalo da ovo nazivam čulnošću? Čulnost nije odbojna. Budimo blaži i govorimo o slabosti, nekoj vrsti urođene nesposobnosti da se u ljubavi vidi nešto drugo osim ono što se u njoj radi. Ta je slabost, u krajnjem ishodu, bila sasvim udobna. Udružena sa mojim darom da zaboravljam, pogodovala je mojoj slobodi. Zbog nje sam istovremeno izgledao nekako dalek i nepomirljivo nezavisan, što mi je pružalo priliku za nove uspehe. Baš zato što nisam bio romantičan, snažno sam pothranjivao romanesknost. Naše prijateljice slične su Bonaparti jer misle da će uvek uspeli tamo gde niko nije.

U tom opštenju nisam zadovoljavao samo svoju čulnost, već i ljubav prema igri. U ženama sam voleo partnerke u izvesnoj igri, koja je, ako ništa drugo, imala barem ukus nevinosti. Vidite, ne podnosim dosadu i u životu cenim jedino razonodu. Svako društvo, makar i najpametnije, ubrzo mi postane teret, dok se sa ženama koje su mi se dopadale nikada nisam dosađivao. Teško mi je da priznam, ali bih dao deset razgovora sa Ajnštajnom za prvi sastanak sa nekom lepom statistkinjom. Tačno je da sam na desetom sastanku čeznuo za Ajnštajnom ili nekim snažnijim štivom. Zapravo, nikad se nisam zanimao za velike probleme osim u razdobljima između mojih malih

raskalašnosti. Koliko sam samo puta, stojeći na pločniku, usred neke strasne rasprave sa prijateljima, gubio nit nečijeg izlaganja zato što je, baš u tom trenutku, ulicu prelazila žena od koje ti zastaje dah.

Dakle, igrao sam igru. Znao sam da one ne vole kada previše brzo idemo ka cilju. Prvo je trebalo zapodenuti razgovor, pokazati nežnost, kako one kažu. Sa rečima sam dobro stajao, jer sam bio advokat, a i sa pogledima, jer sam, u vojsci, bio glumac učenik. Često sam menjao uloge; ali je komad uvek bio isti. Na primer, tačka neobjašnjive privlačnosti, onog „ne znam šta mi je“, onog „nema razloga, nisam želeo da budem zaveden, bio sam umoran od ljubavi, itd.“ uvek je uspevala, premda je jedna od najstarijih na repertoaru. Tu je bila i ona o tajanstvenoj sreći koju vam nijedna druga žena nije pružila, koja možda, čak sigurno (čovjek nikad nije dovoljno predostrožan) nije imala nikakvu budućnost, ali je, baš zato, nezamenljiva. Posebno sam bio usavršio jednu malu, uvek dobro prihvaćena tiradu, koja će vas, siguran sam, uveseliti. Suština tirade se sastojala u tvrdnji, bolnoj i pomirenoj, da sam bio niko i ništa, da se za mene ne vredi vezati, da je moj život bio drugde, da nije proticao u svakodnevnoj sreći, sreći do koje sam, možda, držao više nego do ičeg drugog, ali eto, bilo je prekasno. O razlozima tog kobnog kašnjenja sam ćutao znajući da je u krevet lepše otići sa tajnom. U izvesnom smislu, uostalom, i sam sam verovao u ono što sam govorio, uživljavao sam se u svoju ulogu. Ne treba se zato čuditi što su i same moje partnerke počele da glume sa žarom. Najosetljivije među mojim prijateljicama trudile su se da me razumeju i taj trud ih je vodio u melanholičnu predaju. Ostale, zadovoljne što poštujem pravila igre i što sam dovoljno delikatan da na delo prelazim tek posle reči, bez odlaganja su prihvatale stvarnost. Tada sam dvostruko dobijao, jer sam, osim želje za njima, zadovoljavao i ljubav prema sebi, i svaki put proveravao svoje lepe moći.

Tako je zaista bilo i premda su mi neke od njih pružale tek osrednje zadovoljstvo, ipak sam nastojao da sa njima povremeno obnovim odnos, podstaknut verovatno onom posebnom željom koju podgreva odsustvo praćeno iznenada ponovo otkrivenim saučesništvom, ali i da bih se uverio kako veza između nas još postoji i kako samo od mene zavisi da li ću je učvrstiti. Ponekad sam ih čak terao da mi se zakunu da neće pripasti nijednom drugom muškarcu, ne bih li zauvek umirio svoja strahovanja u tom pogledu. Srce, međutim, nije imalo nikakvog udela u tom strahovanju, a ni mašta. Neka vrsta uobraženosti bila je toliko otelovljena u meni da sam, uprkos očiglednosti, teško zamišljao da žena koja je bila moja može pripasti drugome. Njihova zakletva me je oslobađala, a njih vezivala. Ako već neće pripasti nikome, mogao sam da raskinem, na šta se inače gotovo nikada ne bih

odlučio. Provera je, što se mene tiče, važila jednom zasvagda, moja moć je bila osigurana trajno. Čudno, zar ne? Ipak je tako, dragi zemljače. „Voli me!“, viču jedni. „Ne voli me!“, viču drugi. A najgora i najnesrećnija vrsta: „Ne voli me, ali mi budi verna!“. Samo, eto, provera nikad nije konačna, sa svakim bićem mora se početi iznova. A kad se stalno iznova počinje, stiču se navike. Verujte mi, ubrzo vam reči naviru same od sebe, sledi refleks: i jednoga dana se nađete u situaciji da uzimate ono što stvarno ne želite. Verujte mi, ne uzeti ono što ne želimo, nekima je najteža stvar na svetu.

Dogodilo se to jednoga dana i nije potrebno da vam kažem ko je ona bila, osim da me je, ne uzbudivši me stvarno, privukla svojim pasivnim i čežnjivim izrazom. Da budem iskren, bilo je osrednje, kako se i moglo očekivati. Ali nikad nisam patio od kompleksa i vrlo brzo sam zaboravio osobu koju više nisam ni viđao. Mislio sam da nije ništa primetila, a nisam ni pretpostavljao da može da ima bilo kakvo mišljenje. Uostalom, njen pasivan izgled ju je u mojim očima odvajao od sveta. Nekoliko nedelja kasnije, međutim, saznah da je moju slabost poverila trećoj osobi. Odmah se osetih malo prevarenim; nije bila toliko pasivna koliko sam mislio, umela je da procenjuje. Slegoh ramenima i tobož se nasmejah. Čak se nasmejah i stvarno; bilo je jasno da je stvar beznačajna. Ako postoji oblast u kojoj bi skromnost trebalo da bude pravilo, nije li to seksualnost, s svim njenim nepredvidljivostima? Ali ne, čak i kad smo sami, želimo da budemo najuspešniji. Uprkos mom sleganju ramenima, kako sam se zaista ponašao? Kad nešto kasnije ponovo sretoh tu ženu, potrudih se da je zavedem i odista povratim. Nije to bilo posebno teško: ni one ne vole da se stvar završi neuspehom. Od tog trenutka, iako to nisam jasno hteo, počeh zapravo da je mučim na sve moguće načine. Ostavljao sam je i ponovo uzimao, primoravao je da mi se podaje kad za to nije bilo ni vreme ni mesto, prema njoj sam bio toliko grub, u svemu, da sam se na kraju za nju vezao kao što se dželat vezuje za žrtvu. I to sve do trenutka kad je, u silovitoj rastrojenosti bolnog i prisilnog uživanja, glasno odala priznanje onom što ju je porobljavalo. Istoga dana sam počeo da se udaljavam od nje. Kasnije sam je zaboravio.

Sloziću se s vama, uprkos vašem ućtivom ćutanju, da mi ova avantura baš ne služi na čast. Razmislite ipak o sopstvenom životu, dragi zemljače! Zavirite u svoje pamćenje, možda ćete u njemu naći neku sličnu priču i ispričati mi je kasnije. A ja sam se, kad mi se ovaj slučaj vratio u sećanje, opet nasmejao. Ali bio je to drugačiji smeh, dosta sličan onom koj sam čuo na Pon dez Aru. Smejao sam se svojim udvaranjima i advokatskim besedama. Više ovim drugima, doduše, nego rećima upućenim ženama. Njih, bar, nisam previše lagao. U mom ponašanju, nagon je pregovarao jasno, bez izgovora.

Na primer, čin ljubavi je priznanje. U njemu se sebičnost pokazuje upadljivo, taština se razmeće, ili se otkriva prava širokogrudost. Na kraju, u toj žalosnoj priči, mnogo više nego u svojim drugim avanturama, bio sam iskreniji nego što sam mislio, rekao sam ko sam i kako mogu da živim. Premda tako ne izgleda. u svom privatnom životu bio sam, dakle, časniji, čak i onda, i posebno onda kada sam postupao onako kako sam vam ispričao, nego u svojim nadahnutim advokatskim govorima o nevinosti i pravdi. U najmanju ruku, gledajući kako postupam sa ljudima, nisam mogao da se prevarim u pogledu svoje prirode. Nijedan čovek nije licemeran dok uživa, jesam li to negde pročitao, dragi zemljače, ili samo pomislio?

Razmišljajući o tome koliko mi je bilo teško da konačno raskinem sa nekom ženom, zbog čega sam imao toliko istovremenih veza, nisam za to krivio svoje nežno srce. Nije me ono pokretalo kad bi se neka od mojih prijateljica umorila čekajući Austerlic naše strasti i govorila o povlačenju. Odmah bih preuzimao inicijativu, pravio ustupke, postajao rečit. U njima sam budio nežnost i prijatnu slabost srca, koje sam ja, pomalo razdražen tim odbijanjem i uplašen mogućim gubitkom naklonosti, tek prividno osećao. Katkad bih, istina, poverovao da stvarno patim, Bilo je dovoljno, međutim, da pobunjenica stvarno ode, da je bez napora zaboravim, kao što sam je zaboravljao i kad bi odlučila da se vrati i bila kraj mene. Ne, nisu mene pokretale ni ljubav, ni plemenitost kad bi mi zapretila opasnost da me ostave, već puka želja da budem voljen i dobijem ono što mi je, po mom mišljenju, pripadalo. Čim bih osetio da sam voljen i čini bi moja partnerka bila ponovo zaboravljena, zablistao bih, osetio bih se sjajno i postao simpatičan.

Moram reći, uzgred, da bih težinu te naklonosti osetio čim bih je povratio. U trenucima razdražljivosti, govorio sam sebi da bi idealno rešenje bila smrt osobe koja me je zanimala. Ta smrt bi, s jedne strane, konačno učvrstila našu vezu, a s druge bi joj oduzela njen prinudan karakter. Ali ne možemo želeti svačiju smrt niti, u krajnjoj liniji, opustošiti planetu da bismo uživali u inače nezamislivoj slobodi. Moja osetljivost se tome protivila, kao i moja ljubav prema ljudima.

Jedino duboko osećanje koje sam povremeno osećao u tim vezama bila je zahvalnost, kada je sve išlo dobro i kada mi je, uz mir, ostavljena i sloboda kretanja: nikada nisam bio prijatniji ni zabavniji prema nekoj ženi nego pošto bih tek izašao iz kreveta druge, kao da sam na sve žene prenosio ono čime me je upravo zadužila jedna od njih. Ma kakva daje, uostalom, bila prividna zbrka mojih osećanja, rezultat koji sam postizao bio je jasan: održavao sam sve svoje naklonosti oko sebe da bih se njima služio kada sam hteo. Mogao sam, dakle, da živim jedino pod uslovom da su na čitavoj zemaljskoj kugli,

sva bića ili njihov najveći broj, okrenuta meni, da su mi večno na raspolaganju, lišena nezavisnog života. spremna da se u bilo kom trenutku odazovu mom pozivu, osuđena na jalovost, sve do dana kada ih ja udostojim svoje svetlosti. U stvari. da bih živeo srećno, bilo je potrebno da bića koja sam odabrao uopšte ne žive. Svoj život bi dobijala tek povremeno, kada bi se to meni prohtelo.

Ah! nimalo ne uživam, verujte. dok vam ovo pričam. Razmišljajući o tom vremenu kada sam tražio sve a nisam plaćao ništa, kada sam toliko bića uveo u svoju službu, i tu ih na neki način stavio na led. kako bi mi danas ili sutra bila pri ruci, ako mi zatrebaju, ne znam kako da nazovem neobično osećanje koje me obuzima. Nije li to sramota? Da li sramota pomalo peče, recite mi, dragi zemljače? Da? Onda je to možda ona, ili jedno od onih smešnih osećanja vezanih za čast. Čini mi se u svakom slučaju da me to osećanje nije napustilo od onog događaja koji sam našao u središtu mog sećanja i koji ću vam sada, bez daljeg odlaganja, ispričati, uprkos digresijama i naporima maštovitosti, koje, nadam se, umete da cenite.

Gle, kiša je stala! Budite tako dobri i ispratite me do kuće. Neobično sam umoran, ne zato što sam govorio, već od same pomisli na ono što tek moram reći. Hajmo! Da bi se opisalo moje suštinske otkriće, biće dovoljno nekoliko reči. Zašto bih dužio, uostalom? Da bi kip bio go, lepe reči moraju da odlepršaju. Evo. Te noći, bio je novembar, dve ili tri godine pre one večeri kad mi se učinilo da sam iza sebe čuo smeh, vraćao sam se na levu obalu, kući, preko Pon roajala. Bio je jedan sat po ponoći, sipila je sitna kiša, kišica, i rasterivala retke prolaznike. Tek sam se rastao od jedne prijateljice, koja je sigurno već spavala. Bio sam srećan što hodam, malo utrnuo, tela smirena, u meni je tekla krv blaga kao kiša koja je padala. Na mostu, prođoh pored neke prilike koja je bila nagnuta preko ograde i kao da je posmatrala reku. Iz veće blizine, razaznah vitku mladu ženu, odevenu u crno. Između tamne kose i okovratnika kaputa, video se samo vrat, svež i mokar, na koji ne ostah neosetljiv. Ali, posle kraćeg oklevanja, nastavih put. Na kraju mosta, krenuh kejevima u pravcu Sen-Mišela, gde sam stanovao. Već sam bio prevalio otprilike pedesetak metara, kad začuh šum, koji mi se, uprkos razdaljini, učini strahovit u noćnoj tišini, šum tela koje je palo u vodu. Zastadoh naglo. ali se ne osvrnuh. Ubrzo potom, začuh više puta ponovljen krik, koji je silazio rekom i naglo prestao. Tišina koja je zavladała u iznenada zgusnutoj noći učini mi se beskonačnom. Htedoh da potrčim, ali se ne pomerih. Drhtao sam, verujem, od hladnoće i užasa. Govorio sam sebi da treba da požurim a osećao kako mi nesavladiva slabost obuzima telo. Zaboravio sam šta sam tada pomislio. „Prekasno, predaleko...“ ili nešto slično. Osluškivao sam, i dalje

nepomičan. Zatim sam se sitnim koracima udaljio, po kiši. Nikoga nisam obavestio.

Ali stigli smo, evo moje kuće, mog skloništa! Sutra? Da, kako hoćete. Rado ću vas odvesti do ostrva Marken, videćete Zuiderze. Naći ćemo se u jedanaest sati u *Meksiko-Sitiju*. Šta? Ona žena? Ah! ne znam zaista, ne znam. Ni sutradan, ni sledećih dana nisam čitao novine. Selo lutaka, zar ne? Nisu štedeli na živopisnosti! Ali nisam vas doveo na ovo ostrvo zbog živopisnosti, dragi prijatelju. Svako može da vam pokaže ženske kape, klompe i ukrašene kuće gde ribari puše duvan u mirisu voštla. Ja sam, međutim, jedan od retkih koji vam može pokazati ono što je ovde važno.

Stižemo do nasipa. Moramo ga slediti da bismo se što više udaljili od tih previše ljupkih kuća. Sedimo, izvolite. Šta kažete na ovo? To vam je, zar ne, najlepší negativni pejzaž! Vidite, s naše leve strane, tu gomilu pepela koju ovde nazivaju dinom, sivi nasip s naše desne strane, olovni žal pod našim nogama i, pred nama, more boje retke cedi, ogromno nebo u kojem se ogledaju blede vode. Pravi vlažni pakao! Sve je vodoravno, ništa jarko, prostor je bezbojan, život mrtav. Nije li to sveopšte nestajanje, ništavilo koje se opaža očima? I nigde ljudi, da, nigde ljudi! Samo vi i ja, pred konačno opustelom planetom! Nebo je živo? U pravu ste, dragi prijatelju. Zgusne se, pa se izdubi, otvori vazdušne stepenice, zatvori vrata oblaka. To su golubovi. Niste li primetili da je holandsko nebo ispunjeno milionima golubova, nevidljivih na tolikoj visini, koji mašu krilima, penju se i spuštaju istim kretanjem. ispunjavaju nebeski prostor gustim talasima sivkastog perja koje vetar donosi ili odnosi. Golubovi čekaju gore, čekaju čitave godine. Kruže nad zemljom, posmatraju, hteli bi da siđu. Ali ovde nema ničeg, osim mora i kanala, krovova prekrivenih natpisima i nijedne glave na koju bi sleteli.

Ne shvatate šta hoću da kažem? Umoran sam, priznajem. Gubim nit svojih beseda, nema više onog jasnog uma koji su moji prijatelji toliko hvalili. Kažem prijatelji, zapravo. onako načelno. Nemam ja više prijatelja, imam samo saučesnike. Za uzvrat, njihov broj se uvećao, oni su ljudska vrsta. I u ljudskoj vrsti, vi ste prvi. Onaj ko je tu uvek je prvi. Kako znam da nemam prijatelja? Vrlo prosto: otkrio sam to onoga dana kad mi je palo na pamet da se ubijem, da im priredim grubu šalu, da ih kaznim, na neki način. Ali koga da kaznim? Nekolicina bi bila iznenađena; niko se ne bi osetio kažnjenim. Shvatio sam da nemam prijatelja. I da sam ih imao, uostalom, ne bi mi mnogo vredelo. Da sam mogao da se ubijem i kasnije vidim njihova lica, e da, igra bi u tom slučaju vredela truda. Ali zemlja je mračna, dragi prijatelju, drvo debelo, pokrov neproziran. Oči duše, da, svakako, ako duša postoji i ako ima oči! Ali eto, nismo sigurni, nikad nismo sigurni. Da nije tako, izlaz bi

postojao, najzad bi počeli da nas shvataju ozbiljno. Ljudi počinju da veruju vašim razlozima. vašoj iskrenosti, ozbiljnosti vaših nevolja, tek kada umrete. Sve dok ste živi, vaš slučaj je sumnjiv, imate prava jedino na njihovu sumnju. Zato, kad bi postojala i najmanja izvesnost da ćemo moći da uživamo u prizoru, vredelo bi dokazati im ono u šta oni neće da veruju, i iznenaditi ih. Ali, vi se ubijete i baš je svejedno da li vam veruju ili ne: niste tu da vidite njihovo iznenađenje i njihovo kajanje, koje, uostalom, ne traje dugo, i da najzad, što je san svakog čoveka, prisustvujete sopstvenoj sahrani. Da više ne biste bili sumnjivi, morate, naprosto, više ne biti.

Nije li, uostalom, bolje tako? Previše bismo patili zbog njihove ravnodušnosti. “Platićeš mi to”, reče jedna devojka ocu, koji ju je sprečio da se uda za nekog nalickanog udvarača. I ubi se. Ali otac nije ništa platio. Obožavao je da peca na udicu. Tri nedelje kasnije, ponovo je otišao na reku, da bi zaboravio, kako je govorio. I nije se prevario: zaboravio je. Pravo govoreći, suprotno bi nas iznenadilo. Verujemo da ćemo kazniti ženu ako se ubijemo, a samo joj vraćamo slobodu. Bolje je to ne videti. Da i ne govorimo o tome da ćemo možda čuti razloge koje oni pripisuju našem činu. Što se mene tiče, već ih čujem: „Ubio se jer nije podneo...” “Ali dragi prijatelju, ljudi su nemaštoviti. Uvek veruju da postoji jedan razlog za naše samoubistvo. Ali mi se možemo ubiti iz dva razloga. Ne, njima to ne ide u glavu. Pa zašto onda da svojevolejno umremo, žrtvujemo se zbog predstave koju hoćemo da pružimo o sebi? Kad umrete, oni će to iskoristiti i vašem činu pripisati glupe ili prostačke pobude. Mučenicima, dragi prijatelju, preostaje jedino da izaberu da li će biti zaboravljeni, ismejani ili iskorišćeni. Shvaćeni neće biti nikad.

Osim toga, da budem sasvim otvoren, ja volim život, to je moja prava slabost. Toliko ga volim da ne mogu ni da zamislim nešto što nije on. U toj lakomosti ima nečeg plebejskog. zar ne? Plemstvo nije moguće zamisliti bez izvesnog odstojanja prema sebi i sopstvenom životu. Umrećemo ako treba, slomićemo se, ali se saginjati nećemo. E pa ja se saginjem, jer sebe i dalje volim. Recite, posle svega što sam vam ispričao, šta mislite da sam osećao? Gađenje prema sebi? Šta vam pada na pamet! Ponajviše sam se gadio drugih. Doduše, bio sam svestan svojih slabosti, i žalio zbog njih. Ali sam ih zaboravljao sa dosta pohvalnom upornošću. U srcu, međutim, nisam prestajao da sudim drugima. Zapanjeni ste? Možda mislite da to nije logično? Ali nije u pitanju logika. Stvar je u tome da se provučete. i pre svega, da, pre svega, da izbegnete sud. Ne kažem da izbegnete kaznu. Jer kazna bez suda je podnošljiva. Ima ona, uostalom, i ime koje jemči našu nevinost, a to je nesreća. Ne, reč je o tome da pobeegnemo od stida, da izbegnemo da nam se stalno sudi a presuda nikad ne donosi.

Ali to ne možemo lako izbeći. Kad treba suditi, za to smo uvek spremni, kao i za bludničenje. S tom razlikom što u prvom slučaju ne moramo strepeti da ćemo omanuti. Ako u to sumnjate, oslušnite razgovore koji se u avgustu vode za stolom u nekom od onih letovališta gde naši samilosni zemljaci odlaze da se leče dosadom. Ako se još ustručavate da zaključite, pročitajte šta pišu oni koji su trenutno naši veliki ljudi. Ili obratite pažnju na sopstvenu porodicu, pa ćete se uveriti. Ne dajmo im, dragi prijatelju, ni najmanjeg povoda da nam sude! Začas će nas raskomadati. Moramo biti na oprezu, kao krotitelj. Ako se nesrećnik slučajno poseče brijačem pre nego što ude u kavez, kakva gozba za zveri! To sam odjednom shvatio onoga dana kad sam posumnjao da možda i nisam bez mane. Od tada sam postao nepoverljiv. Pošto sam malo krvario, od mene neće ostati ništa: celog će me pojesti.

Moji odnosi sa savremenici ostali su naizgled isti, ali su se gotovo neosetno raštimovali. Moji se prijatelji nisu promenili. Još su, povremeno, hvalili harmoniju i sigurnost koje su nalazili u mojoj blizini. Ali sam ja bio osetljiv samo na nesklade, na zbrku koja me je ispunjavala; osećao sam se ranjiv i izručen javnoj osudi. Moji bližnji nisu više u mojim očima bili slušaoci puni poštovanja na koje sam bio navikao. Lomio se krug čije sam središte bio, a oni su se postrojavali u jedan red, kao na sudu. Od trenutka kad me je uplašila pomisao da u meni ima nečeg za osudu, shvatio sam, ukratko, da u njima postoji nesavladiva sklonost da sude. Da, bili su tu, kao i ranije, ali su se smejali. Tačnije, činilo mi se da me svaki od onih koje sam sretao gleda sa skrivenim osmehom. Imao sam čak, u to vreme, utisak da mi podmeću nogu. Dva ili tri puta sam se zaista spotakao bez razloga, ulazeći na javna mesta. Jednom sam se čak i ispružio koliko sam dug. Francuz karteziijanac za kakvog sebe držim začas bi se pribrao i ove nezgode pripisao jedinom razumnom božanstvu, hoću reći slučaju. Ali sam ja ostajao podozriv.

Kada sam počeo da na to obraćam pažnju, nije mi bilo teško da otkrijem da imam neprijatelje. Prvo u struci, a zatim i u društvenom životu. Jedni su mislili da sam ih zadužio. Drugi da je trebalo da ih zadužim. To je, sve u svemu, bilo u redu i to sam otkrio bez veće ožalošćenosti. Teže i bolnije bilo mi je da prihvatim da imam neprijatelje među ljudima koje sam jedva znao ili ih uopšte nisam poznao. Oduvek sam mislio sa naivnošću o kojoj sam vam pružio nekoliko dokaza, da će oni koji me ne poznaju naprosto morati da me zavole kad me budu bolje upoznali. E pa nije bilo tako! Na neprijateljstvo sam nailazio upravo među onima koji su me poznavali veoma površno, a ja njih ni toliko. Sumnjičili su me verovatno da živim punim životom, i slobodno se prepuštam sreći, a to se ne prašta. Kad uspeh nosimo na izvestan način, to može da razbesni i magarca. S druge strane, moj je život bio prepun,

pa sam, u nedostatku vremena, odbijao mnoge ponude. Iz istog razloga kasnije sam zaboravljao svoje odbijanje. Ali te ponude su dolazile od ljudi čiji život nije bio ispunjen i koji su, baš zbog toga, pamtili moje odbijanje.

Tako su me, da uzmem samo jedan primer, zene na kraju skupo koštale. Vreme koje sam im posvećivao nisam mogao da trošim na muškarce koji mi to nisu uvek praštali. Kako to rešiti? Sreću i uspehe vam praštaju jedino ako nesebično pristanete da ih sa drugima podelite. Ali, da bismo bili srećni, ne smemo se previše baviti drugima, Rešenja, dakle, nema. Srećan i osuđen, ili oslobođen i jadan. Što se mene tiče, nepravda je bila veća: bio sam osuđen zbog nekadašnje sreće. Dugo sam živeo u zabludi o opštem skladu, dok su se sudovi, strele i podsmeš sa svih strana obrušavali na mene rasejanog i osmehnutog. Čim sam osetio opasnost, sve mi se jasno predočilo. U istom času sam zadobio sve rane i odjednom izgubio svu snagu. Oko mene, čitava vasiona poče da se smeje.

A to nijedan čovek (osim onih koji ne žive, hoću reći mudraca) ne može da podnese. Odbraniti se možemo jedino zlobom. Ljudi tada žure da sude kako ne bi sudili njima. Šta da se radi? Najprirodnija čovekova ideja, ona koja mu dolazi bezazleno, kao sa dna njegove prirode, jeste misao o vlastitoj nevinosti. U tom pogledu svi mi ličimo na onog malog Francuza koji je, u Buhenvaldu, uporno pokušavao da podnese žalbu pisaru, takode zarobljenika koji je zavodio u knjigu njegov dolazak u logor. Žalbu? Pisar i njegovi drugovi su se smejali: „Nema potrebe, družo. Ovde se ne podnose žalbe“. „Ali, vidite, gospodine“, govorio je mali Francuz, „moj slučaj je poseban. Ja sam nevin!“

Svi smo mi posebni slučajevi! Svi hoćemo da se zbog nečega žalimo višoj instanci! Svako zahteva da ga proglašne nevinim pošto-poto makar zbog toga morao da optuži čitav ljudski rod i samo nebo. Teško ćete nekoga obradovati hvaleći trud koji je uložio da bi postao pametan ili plemenit. Taj isti čovek, međutim, biće presrećan ako se divite njegovoj urođenoj plemenitosti. I obratno, ako zločincu kažete da za njegov zločin nije kriva ni njegova priroda ni njegov karakter, već nesrećni sticaj okolnosti, on će vam biti beskrajno zahvalan. Dok ga branite, baš taj trenutak će izabrati da zaplače. A biti pošten ili pametan po rođenju nije nikakva zasluga. Kao što ni naša odgovornost sigurno nije veća zato što smo se rodili kao zločinci a nismo to slučajno postali. Ali ti mangupi traže milost, to jest neodgovornost, i bestidno se pravdaju prirodom ili olakšavajućim okolnostima, čak i kada je to protivrečno. Bitno je da su nevin, da njihove vrline, milošću rođenja, ne mogu biti dovedene u sumnju, i da su njihovi zločini, plod prolazne nesreće, uvek privremeni. Kažem vam, stvar je u tome da se izbegne sud. A kako je to

teško, kako nije lako postići da se vašoj prirodi istovremeno dive i da joj se traže opravdanja, svi nastoje da se obogate. Zbog čega? Da li ste se zapitali? Zbog moći, naravno. Ali pre svega zato što vas bogatstvo čuva od neposrednog suda, izvlači vas iz gužve metroa i zatvara u niklovanu karoseriju, ograđuje u velike čuvane parkove, spavaća kola, luksuzne kabine. Bogatstvo, dragi prijatelju, još nije oslobađajuća presuda, ali je odlaganje uvek dobrodošlo...

I pre svega, nemojte verovati prijateljima kad od vas traže da sa njima budete iskreni. Oni se samo nadaju da ćete vi podržati lepu predstavu koju imaju o sebi i pružiti im dodatnu sigurnost koju će oni crpsti iz vašeg obećanja da ćete biti iskreni. Kako iskrenost može biti uslov prijateljstva? Istinoljubivost po svaku cenu je strast koja ne štedi nikoga i kojoj ništa ne odoleva. To je potok, nekad udobnost, ili egoizam. Ako se, dakle, nađete u toj situaciji, ne oklevajte: obećajte da ćete govoriti istinu i lažite što bolje umete. Udovoljićete njihovoj dubokoj želji i dvostruko im dokazati svoju naklonost.

To vam je živa istina i mi se retko poveravamo boljima od sebe, Od njih bismo radije pobjegli. Najčešće se, naprotiv, ispovedamo onima koji su nam slični i dele naše slabosti. Ne želimo mi, dakle, da se popravimo. Niti da budemo bolji. jer bi to značilo da su nas prethodno ocenili kao nesavršene. Samo želimo da nas sažaljevaju i hrabre na našem putu. U stvari, hteli bismo, istovremeno, i da ne budemo krivi i da ne ulažemo napor da se popravimo. Nedovoljno cinizma i nedovoljno vrline. Nemamo mi snage ni za zlo, ni za dobro. Da li ste čitali Dantea? Zaista? Do vruga. Znači onda da Dante uvodi neutralne anđele u spor između Boga i Satane. I smešta ih u limb, neku vrstu predvorja svog pakla. Mi smo u predvorju, dragi prijatelju.

Strpljenje? Vi ste, nema sumnje, u pravu. Potrebno nam je strpljenje dok čekamo Strašni sud. Ali eto, nama se žuri. Toliko nam se žuri, da sam ja bio prinuđen da postanem sudija-pokajnik. Međutim, prvo sam morao da se pomirim sa svojim otkrićima i raščistim sa smehom savremenika. Počev od večeri kad sam bio pozvan, jer ja sam stvarno bio pozvan, morao sam da odgovorim ili barem da potražim odgovor. To nije bilo lako; dugo sam lutao. Prvo je trebalo da me taj uporni smeh i ti smejači nauče da sebe vidim jasnije, da konačno otkrijem da nisam jednostavan. Ne osmehujte se, ta istina nije tako očigledna kao što izgleda. Očiglednijim istinama nazivamo istine koje otkrivamo posle svih ostalih, i to je sve.

Bilo kako bilo, tek, posle dugog samoispitivanja, otkrio sam duboku dvoličnost stvorenja. Kopajući po svom pamćenju, shvatio sam da mi je skromnost pomagala da se ističem, smernost da pobeđujem, a vrlina da

tlačim. Vodio sam rat miroljubivim sredstvima, a ravnodušnost je bila sredstvo pomoću kojeg sam na kraju dobijao sve što bih pozeleo. Na primer, nikad se nisam žalio kad bi zaboravili moj rođendan; čak su se, ne bez izvesnog divljenja, čudili mojoj tajnovitosti u toj stvari. Ali razlog moje ravnodušnosti bio je još tajnovitiji: želeo sam da me zaborave kako bih samom sebi mogao da se žalim. Nekoliko dana pre tog najslavnijeg, meni dobro znanog datuma, bio sam na oprezu, pazio da mi se ne omakne nešto što bi moglo da probudi pažnju i pamćenje onih od kojih sam očekivao da zaborave (nisam li jednoga dana nameravao da krivotvorim kalendar u jednom stanu). Pošto je moja usamljenost na taj način bila dokazana, mogao sam da se prepustim dražima muževne sete.

Lice svake od mojih vrlina imalo je svoje manje blistavo naličje. Tačno je da su se, u jednom drugom smislu, moje mane okretale u moju korist. Obaveza da sakrijem poročnu stranu svog života, na primer, davala mi je hladan izgled koji su ljudi brkali sa izgledom vrline, moja ravnodušnost donosila mi je ljubav, a moja sebičnost dostizala je vrhunac u mojim darežljivostima. I tu stajem: prevelika simetrija štetila bi dokazivanju. Pobogu, izigravao sam strogog čoveka a nikad nisam bio u stanju da odbijem ni čašicu ni ženu! Važio sam za aktivnog, energičnog čoveka, a moje carstvo je bilo u krevetu. Udarao sam na sva zvona svoju odanost, a nema bića, među onima koja sam voleo, koje na kraju nisam izdao. Naravno, moje izdaje nisu sprečavale moju vernost, iz silnog nemara svršavao sam bezbroj poslova, i nikada nisam prestajao da pomažem bližnjima jer sam u tome nalazio zadovoljstvo. Ali, uzalud sam ponavljao ove očiglednosti, uteha koju sam iz njih izvlačio bila je površna. Nekih jutara sam istragu o sebi sprovodio do kraja i dolazio do zaključka da sam bio posebno dobar u preziru. Upravo oni kojima sam najčešće pomagao bili su najprezreniji. Ljubazno, sa dirljivom solidarnošću, svakog jutra sam svim slepcima pljuvao u lice.

Iskreno govoreći, ima li opravdanja za tako nešto? Ima jedno, ali je ono toliko bedno da se jedva usuđujem da ga pomenem. Ipak, evo ga: nikada nisam duboko verovao da su ljudski poslovi neka ozbiljna stvar. Gde je bila ozbiljnost, to nisam znao, ali je nije bilo u onome što sam video i što mi je izgledalo samo kao zabavna ili dosadna igra. Ima napora i uverenja koja zaista nikada nisam razumeo. Uvek sam posmatrao začuđeno i pomalo sumnjičavo one čudne stvorove koji ginu za novac i očajavaju zbog gubitka «položaja» ili se puni važnosti žrtvuju za dobrobit svoje porodice. Bolje sam razumeo onog prijatelja koji je sebi uvrteo u glavu da treba da prestane da puši, i uz velike napore volje u tome uspeo. Jednoga jutra, otvorio je novine, pročitao da je eksplodirala prva hidrogenska bomba, saznao za njene sjajne

posledice i ušao u prvu prodavnicu duvana.

Naravno, ponekad sam se pretvarao da život shvatam ozbiljno. Ali mi se ubrzo ukazivala ispraznost same ozbiljnosti pa sam samo nastavljao da igram svoju ulogu, što sam bolje umeo. Ulogu efikasnog, pametnog, vrlog, građanski svesnog, ogorčenog, popustljivog, solidarnog, uzornog čoveka... Ukratko, i tu stajem, već ste shvatili da sam bio kao moji Holandani, koji i jesu tu i nisu: bio sam odsutan u trenutku kada sam zauzimao najviše mesta. Istinski iskren i oduševljen bio sam jedino dok sam se bavio sportom i, u vojsci, kada sam igrao u komadima koje smo postavljali radi sopstvenog zadovoljstva. U oba slučaja postojalo je pravilo igre, koje nije bilo ozbiljno, ali smo ga mi iz zabave prihvatili kao takvo. I danas, nedeljne utakmice, na prepunom stadionu, i pozorište, koje sam voleo sa nenadmašnom strašću, jedina su mesta na svetu gde se osećam nevino.

Ali ko bi prihvatio da je takvo držanje opravdano kad je u pitanju ljubav, smrt i sirotinjska nadnica? Ali, šta da se radi? Izoldinu ljubav sam zamišljao jedino u romanima ili na sceni. Činilo mi se da samrtnici ponekad uživaju u svojoj ulozi. Izgledale mi je da odgovori mojih siromašnih klijenuta uvek imaju isti obrazac. Samim tim, živeći među ljudima a ne deleći njihove interese, nisam mogao da verujem u obaveze koje sam prihvatao. Bio sam dovoljno uljudan i dovoljno ravnodušan da se ponašam u skladu sa onim što se od mene očekivalo u mojoj struci, mojoj porodici ili mom građanskom životu, ali sam to svaki put činio sa izvesnom rasejanešću, koja bi na kraju sve pokvarila. Čitav život sam proveo u znaku dvostrukosti i često su moja najozbiljnija dela bila ona u koja sam se najmanje unesio. Možda me je konačno baš to, što u svojoj sve većoj gluposti sebi nisam mogao da oprostim, navelo da se najžešće opirem sudu za koji sam osećao da se sprema, u meni i oko mene, i primorale me da tražim izlaz?

Neko vreme, moj se život naizgled nastavio kao da se ništa nije promenilo. Bio sam na šinama i kotrljao se. Kao po dogovoru, pohvale su sve više pljuštale oko mene. Zlo je uprave dolazilo otuda. Sećate se: „Teško vama kad stanu svi dobro govoriti za vama!“ Ah! Taj je umeo da govori! Teško meni! Mašina poče da se kvvari i da neobjašnjivo zastajkuje.

Baš tada je pomisao na smrt provalila u moj svakednevni život. Brojao sam godine koje su rni još ostale. Tražio primere ljudi koji su u mojim godinama već bili mrtvi. I mučila me je misao da neću imati vremena da ostvarim svoj zadatak. Koji zadatak? To nisam znao. Iskreno govoreći, da li je vredelo nastaviti ono što sam radio? Ali, pitanje se nije baš tako postavljalo. Progonio me je, naime, izvestan smešan strah: čovek nije mogao da umre a

dane prizna sve svoje laži. Ne Bogu, niti nekom njegovom predstavniku, bio sam iznad toga, naravno. Ne, trebalo je priznati ljudima, prijatelju, ili voljenoj ženi, na prime]: Jer, kad bi samo jedna laž ostala skrivena u nečijem životu, smrt bi je učinila konačnom. Niko nikad više neće saznati istinu o određenoj stvari, jer je jedini koji ju je znao bio mrtav, zaspao nad svojom tajnom. Od tog apsolutnog ubistva istine hvatala me je vrtoglavica. Danas bi, uzgred budi rečeno, ono za mene predstavljalo izvor tananih zadovoljstava. Pomisao, na primer, da jedino ja znam nešto za čim svi tragaju i da je kod mene predmet zbog kojeg su tri policije uzalud jurcale po svetu, ispunjava me čistim uživanjem. No ostavimo to. Tada još nisam bio pronašao recept i to me je mučilo.

Prizivao sam se pameti, naravno. Šta je značila laž jednog čoveka u istoriji pokolenja i s kakve li sam to uobraženosti hteo da na svetlost istine iznesem jednu bednu podvalu, izgublenu u okeanu vremena kao zrno soli u moru! Govorio sam sebi i to da je smrt tela, ako sudim po onima koje sam video, sama po sebi dovoljna kazna i da razrešava sve. Spasenje (to jest pravo da konačno nestanemo) zarađivali smo u znoju samrtničkih muka. Ipak, nelagodnost je rasla, smrt mi je bila verna na uzglavlju, sa njom sam ustajao, a komplimenti su mi postajali sve nepodnošljiviji. Činilo mi se da laž sa njima raste tako nesrazmerno da više nikad neću moći da se popravim.

I dođe dan kad više nisam izdržao. Moja prva reakcija bila je zbrkana. Pošto sam bio lažov, pokazaću to i svoju dvoličnost baciti u lice svim tim idiotima pre nego što je sami otkriju. Izazvan, odgovoriću na izazov istine. Da bih preduhitrio smeh, smislih da sebe izložim opštem podsmehu. U stvari, bio je to još jedan pokušaj da izbegnem sud. Hteo sam da smejače prevedem na svoju stranu ili, barem, da ja stanem na njihovu. Zamišljao sam, na primer, kako na ulici guram slepce, a potmula i neočekivana radost koju sam osećao otkrila mi je koliko ih je deo moje duše mrzeo; planirao sam da bušim gume na malim invalidskim kolicima, da vičem «prljavi bednici» ispod skela na kojima su radili radnici, da šamaram odojčad u metrou. Sanjare sam o svemu tome i ništa od toga nisam učinio; ako nešto i jesam, te sam zaboravio. Bilo kako bilo, na samu reč pravda obuzimao me je neobičan bes. Nastavio sam, naravno, da je koristim u mojim besedama na sudu. Ali sam joj se svetio proklinjući javno duh čovečanstva; najavljivao sam manifest u kojem ću napasti ugnjetavanje koje su ugnjeteni sprovodili nad čestitim ljudima! Jednoga dana, dok sam jeo jastoga na terasi nekog restorana a jedan prosjak mi dosađivao, pozvao sam vlasnika da ga izbaci i bučne pozdravio reči tog isterivača pravde: „Vi smetate“, govorio je. „Stavite se, zaboga, na mesto ove gospode!“ Izražavao sam takode, pred svakim ko je hteo da me sluša, žaljenje

što više ne možemo da postupamo kao onaj ruski zemljoposjednik čijem karakteru sam se divio: čovek je naređivao da se bičuju i oni njegovi seljaci koji su ga pozdravljali i oni koji nisu, kako bi kaznio smelost koju je u oba slučaja smatrao jednako drskom.

Sećam se, međutim, i ozbiljnijih ispada. Počeo sam da pišem jednu *Odu policiji* i jednu *Pohvalu giljotini*. A sebe sam prisiljavao da redovno posećujem specijalizovane kafane gde su se okupljali naši profesionalni humanisti. Zbog sveg ranijeg uzornog vladanja u njima sam, naravno, bio rado priman. A onda bili, sve kao da neću, ispalio neki bezobrazluk: „Bogu hvala!” rekao bih, ili još jednostavnije: „Bože...” Vi znate koliko su naši kafanski ateisti stidljivi pričesnici. Posle izricanja ovakve nepodopštine nastupio bi trenutak preneraženosti, z gledali bi se zapanjeno, i onda bi nastao rusvaj, jedni su bežali iz kafane, drugi su ogorčeno graktali ne slušajući ništa, a svi su se grčili kao đavo poštropljen svetom vodicom.

Vama to sigurno izgleda detinjasto. Ipak, možda je postojao ozbiljniji razlog za sve ove šale. Želeo sam da pokvarim igru, i pre svega, da, pre svega uništim onu laskavu reputaciju koja bi me razbesnela čim bih na nju pomislio. „Čovek poput vas...” govorili su mi ljubazno, a ja bih pozeleneo. Nisam više želeo njihovo uvažavanje jer ono nije bilo opšte, a kako je i moglo biti opšte kad ga ja sa njima nisam delio? Zato je bolje bilo sve to, i njihov sud i njihovo uvažavanje, prekriti plaštom podsmeha. Trebalo je u svakom slučaju da se oslobodim osećanja koje me je gušilo, Da bih izložio pogledima šta je krila u sebi, hteo sam da slomim lepu lutku koju sam svuda pokazivao. Sećam se tako jednog razgovora koji je trebalo da vodim pred mladim advokatskim pripravnicima. Iznerviran neviđenim pohvalama predsednika advokatske komore, koji me je predstavio, nisam dugo izdržao. Počeo sam sa žarom i uzbuđenjem koje su od mene očekivali i koje sam bez problema isporučivao po narudžbini. Ali sam ubrzo krenuo da savetujem spajanje nespojivog kao metod odbrane. Ne ono spajanje, rekao sam, koje su usavršile moderne inkvizicije koje istovremeno sude i lopovu i čestitom čoveku da bi ovom drugom pripisale zločine prvog. Trebalo je, naprotiv, lopova braniti ističući zločine časnog čoveka, u ovom slučaju advokata. I bio sam sasvim jasan:

„Pretpostavimo da sam prihvatio da branim nekog dirljivog građanina, koji je ubio iz ljubomore. Razmislite samo, gospodo porotnici, rekao bih, koliko je oprostiv bes koji nas obuzme kada zloba pola stavi na probu našu urođenu dobrotu. Nije li teže zgrešenje kad se čovek nađe s ove strane ograde, na klupi gde ja sedim, a da pri tom nikad nije bio dobar, niti je patio što je prevaren? Ja sam slobodan, izuzet od vaše strogosti, a ipak ko sam ja? Oholi građanin-sunce, razvratni jarac, gnevni faraon, kralj lenjosti. Nikoga nisam

ubio? Još nisam, dakako! Ali, nisam li dopustio da umru sasvim zaslužna ljudska bića? Možda. A možda sam spremati i da to iznova učinim? Dok ovaj ovde, pogledajte ga, neće početi iznova. Još je začuđen što je tako dobro obavio posao.” Ta je beseda pomalo zbunila moju mladu sabraču. U jednom trenutku oni odlučiše da se smeju. Sasvim su se umirili kad sam stigao do zaključka, u kojem sam se rečito osvrnuo na ljudsku ličnost i njena pretpostavljena prava. Navika je tog dana bila jača.

Ponavljajući te simpatične ispade, uspeo sam jedino da donekle zbunim javno mnjenje. Ali ga nisam razoružao, niti sam, što je važnije, razoružao sebe. Čuđenje na koje sam uglavnom nailazio kod mojih slušalaca, njihova malo uzdržana nelagodnost, dosta slična vašoj - ne, ne poričite - nisu mi doneli nikakvo smirenje. Vidite, nije dovoljno sebe optužiti da bismo se oslobodili krivice, inače bih ja bio jagnješce. Potrebno je optužiti se na određen način, do kojeg mi je trebalo dosta vremena da dođem, i koji sam otkrio tek kad sam se našao u stanju potpune napuštenosti. Do tada je smeh nastavio da lebdi oko mene, a moji haotični naponi nisu uspevali da uklone ono nešto dobronamerno, gotovo nežno, što je bilo u njemu, i što me je bolelo.

Ali čini mi se da more raste. Naš brod će ubrzo krenuti, dan je na izmaku. Vidite, golubovi se okupljaju tamo gore. Zbijaju se jedni uz druge, jedva se miču, a svetlost je slabija. Hoćete li da začutimo i uživamo u ovom dosta zlokobnom času? Nećete, zanima vas moja priča? Baš ste ljubazni. Tek sad ću vas zainteresovati. Pre nego što vam kažem šta su sudije-pokajnici, govoriću vam o razvratu i nelagodi.

Grešite, dragi moj, brod se kreće dosta brzo. Ali Zuiderze je mrtvo more, ili gotovo takvo. Sa svojim ravnim obalama, iznubljenim u magli, ne znamo gde počinje a gde se završava. Zato plovimo bez ikakvog putokaza i ne možemo da ocenimo našu brzinu. Idemo napred, a ništa se ne menja. To nije plovidba, to je san.

U grčkom arhipelagu, moj utisak je bio suprotan. Nova ostrva su stalno iskršavala u vidokrugu, Njihova leđa bez drveća ocrtavala su granicu neba, a kamenita obala jasno se odvajala od mora. Zabune nije moglo biti; u jasnoj svetlosti, sve je bilo putokaz. A od ostrva do ostrva, bez predaha, na našem brodiću, koji se vukao, imao sam utisak da danonoćno uzlećem na vrhovima kratkih svežih talasa, u trci punoj pene i smeha. Od tada, struja odnosi samu Grčku negde u meni, na rubu mog sećanja, neumorno... Hej! pa i mene odnosi, postajem liričan! Zauzdajte me, dragi moj, molim vas.

Uzged, da li ste bili u Grčkoj? Ne? Utoliko bolje! Šta bismo mi tamo

radili, pitam ja vas? Tamo se ide čista srca. Znete li da tamo prijatelji šetaju ulicom, u parovima, držeći se za ruke. Da žene ostaju kod kuće, dok sredovečni, dostojanstveni muškarci, ukrašeni brkovima, ozbiljno hodaju pločnicima, prstiju isprepletenih sa prstima prijatelja. I na Istoku se to ponekad može videti? Lepo. Ali recite, da li biste vi mene uhvatili za ruku u Parizu? Ma, šalim se. Mi umemo da se ponašamo, prljavština nas čini izveštačenim. Pre nego što odemo na grčka ostrva, trebalo bi nas dobro oprati, Tamo je vazduh čedan, a more i uživanje prozirni. A mi...

Smestimo se u ove ležaljke. Kakva magla! Stao sam bio, čini mi se, na putu nelagode. Da, reći ću vam šta je to. Pošto sam se silno batrgao, istrošio svoju drsku nadmenost, obeshrabren uzaludnošću svojih napora, odlučio sam da napustim ljudsko društvo. Ne, ne, nisam potražio pusto ostrvo, njih više nema, Samo sam se sklonio kod žena. Kao što znate, one ne osuđuju nijednu slabost: pre će pokušati da ponize i umanje našu snagu. Zbog toga je žena nagrada, ne za ratnika, nego za zločinca. Ona je njegova luka, njegovo utočište; uglavnom ga uhapsu u njenoj postelji. Nije li žena sve što nam ostaje od zemaljskog raja? Sav izgubljen, odjurio sam u svoju prirodnu luku. Ali više nisam držao govore. Još uvek sam se malo igrao, iz navike, ali tu više nije bilo mašte. Ustručavam se da priznam, iz straha da opet ne izgovorim krupne reči: čini mi se da sam u to vreme osetio potrebu za ljubavlju. Bestidno, zar ne? U svakom slučaju osećao sam neku potmulu patnju, neku vrstu lišenosti koja me je činila praznim i dopustila mi da, što iz prisile, što iz radoznalosti, započnem nekoliko veza. Pošto mi je bilo potrebno da volim i da budem voljen, poverovali da sam zaljubljen. Drugim rečima, počeh da izigravam budalu.

Hvatao sam sebe kako često postavljam pitanje koje sam do tada, kao iskusan čovek, uvek izbegavao. Slušao sam sebe kako pitam: „Da li me voliš?“ Znete da se u takvim slučajevima obično odgovara: „A ti mene?“ Ako bih odgovorio „da“, vezivao bih se više nego što su mi to dopuštala moja istinska osećanja. Ako bih se usudio da kažem „ne“, rizikovao sam da više ne budem voljen i zbog toga patio. Što je osećanje u kojem sam se nadao da ću naći mir bilo ugroženije, to sam ga ja više tražio od svoje partnerke. Našao sam se, dakle, u situaciji da dajem sve izričitija obećanja i od svog srca tražim sve više. Tako me je obuzela lažna strast prema jednoj ljupkoj vetropirki koja se toliko načitala ružičaste štampe da je o ljubavi govorila sa sigurnošću i uverenjem intelektualca koji najavljuje besklasno društvo. A takvo uverenje je, kao što znate. zarazno. I ja se, dakle, oprobah u ljubavnom besedništvu i na kraju samog sebe ubedih. Tako je barem bilo sve dok mi nije postala ljubavnica, kada sam shvatio da nas ružičasta štampa uči da govorimo o

ljubavi, ali ne i kako da je vodimo. Zavoleo sam papagaja, a ljubav vodio sa zmijom. Potražih zato na drugom mestu ljubav koju su obećavale knjige, a koju ja u životu nikada nisam sreo.

Nedostajala mi je uvežbanost. Više od trideset godina voleo sam isključivo sebe. Kako sam se mogao nadati da ću izgubiti takvu naviku? Nisam je izgubio i ostao sam mlaki strasnik. Sve više sam obećavao. Imao sam istovremene ljubavi, kao što sam u prethodnim razdobljima imao mnogo veza, Drugima sam nanosio više patnje nego u doba moje lepe ravnodušnosti. Da li sam vam rekao da je u očajanju moj papagaj pokušao da se ubije gladovanjem? Na svu sreću, stigao sam na vreme i pomirio se s tim da je držim za ruku, sve dok nije sreća prosegla inženjera, pristiglog sa putovanja na Bali, čiji opis je bila našla u svom omiljenom nedeljniku. U svakom slučaju, ne samo što se, zanesen i razrešen grehova, nisam obreo u, kako se to već kaže, večnoj strasti, nego sam čak uvećao težinu svojih zgrešenja i svoju zabludnost. Od tada se toliko grozim ljubavi da godinama nisam mogao da slušam *Život u ružičastom* ili ariju Izolde koja „umire od ljubavi“ a da ne zaškrucem zubima. Pokušao sam tada da se na izvestan način odreknem žena i da živim u stanju čednosti. Konačno, njihovo prijateljstvo je trebalo da mi bude dovoljno. Ali to je značilo odustajanje od igre. Ako izuzmemo požudu, žene su mi bile dosadne preko svakog očekivanja, a očigledno sam i ja njima bio dosadan. Nije više bilo igre, nije bilo pozorišta, bio sam van svake sumnje u istini. Ali istina vam je, dragi prijatelju, ubistveno dosadna,

Pošto sam izgubio svaku nadu u ljubav i u čednost, setih se najzad da mi je ostao razvrat koji većina dobro zamenjuje ljubav, učutkuje smeh, vraća tišinu, i, što je najvažnije, daje nam besmrtnost. U određenom stadijumu lucidnog pijanstva, dok kasno u noći ležimo između dve prostitutke i više ne osećamo nikakvu želju, nada, vidite li, prestaje da bude mučenje, duh vlada svekolikim vremenom, a životna patnja zauvek nestaje. U izvesnom smislu, oduvek sam živeo u razvratu, jer nikad nisam prestao da čeznem za besmrtnošću. Nije li to bila moja prava priroda, a i posledica velike ljubavi prema sebi o kojoj sam vam govorio? Da, umirao sam od želje da budem besmrtn. Previše sam voleo sebe da bih želeo da dragoceni predmet moje ljubavi zauvek nestane. No kako, u budnom stanju, i pod uslovom da sebe iole poznajemo, ne vidimo valjane razloge zbog kojih bi besmrtnost bila podarena jednom razvratnom majmunu, mi sebi naprosto moramo da pružimo zamene za besmrtnost. Spavao sam, dakle, sa kurvama i pio noćima zato što sam želeo večni život. Ujutro, naravno, u ustima mi je bio gorak ukus smrtnosti. Ipak, satima sam lebdeo u blaženstvu. Smem li da vam priznam? Još se sa nežnošću sećam izvesnih noći kada sam odlazio u jedan ćumez da se

nađem sa nekom igračicom koja je izvodila tačku prerušavanja i udostojavala me svojom naklonošću, za čiju slavu sam se čak i potukao jedne večeri sa nekim bradatim razmetljivcem. Šepurio sam se svake noći za šankom, u crvenom svjetlu i prašini tog mesta razvrata, lagao kao vašarski berberin i dugo pio. Čekao bih zoru, obreo se najzad u nikad raspremljenom krevetu svoje princeze, koja bi se mehanički podala uživanju i odmah zaspala. Svitao je dan i lagano obasjavao taj poraz, a ja sam se, nepomičan, uzdizao u jutarnjoj slavi.

Alkohol i žene su mi, priznajem, pružali jedino olakšanje kojeg sam bio dostojan. Poveravam vam ovu tajnu, dragi prijatelju, i vi je slobodno iskoristite. Uverićete se da pravi razvrat oslobađa jer ne stvara nikakvu obavezu. U njemu posedujemo jedino sebe, on, dakle, ostaje omiljeno zanimanje velikih zaljubljenika u sopstvenu ličnost. On vam je džungla, bez budućnosti i prošlosti, bez obećanja pre svega, i bez neposredne kazne. Mesta na kojima se upražnjava odvojena su od sveta. Kad u njih ulazimo za sobom ostavljamo i strah i nadu. Razgovor tu nije obavezan; ono što to tražimo možemo dobiti i bez reči, često čak, da, i besplatno. Ah! dopustite mi, molim vas, da odam priznanje nepoznatim i zaboravljenim ženama koje su mi tada pomogle. I danas u sećanju koje sam sačuvao na njih ima nečeg što liči na poštovanje.

U svakom slučaju, ja sam se oslobađao bez uzdržavanja. Videli su me čak i u jednom hotelu, posvećenom onome što se naziva greh, kako istovremeno živim sa zreloom prostitutkom i devojkom iz najboljeg društva. Sa prvom sam izigravao uslužnog viteza a drugu sam suočio sa stvarnošću. Na nesreću, prostitutka je po prirodi bila malograđanka: kasnije je pristala da napiše svoje uspomene za neki verski list otvoren za moderna shvatanja. Sa svoje strane, devojka se udala kako bi zadovoljila svoje neobuzdane nagone i našla primenu za svoju nesvakidašnju obdarenost. Ne ponosim se manje ni time što su me u to vreme primili kao ravnopravnog člana u jedno prečesto klevetano muško bratstvo. I prelazim brzo preko toga: vi znate da se čak i veoma inteligentni ljudi diče sposobnošću da popiju više od suseda. Trebalo je napokon da nađem mir i izbavljenje u toj srećnoj raskalašnosti. Ali i tu sam se opet suočio sa preprekom koja je bila u meni. Bila je to, ovoga puta, moja jetra i jedan tako strašan umor od kojeg se još nisam oporavio. Igramo se besmrtnosti, a posle nekoliko nedelja ne znamo ni da li ćemo se dovući do sutrašnjeg dana.

Jedina korist koju mi je donelo to iskustvo, pošto sam već bio odustao od svojih noćnih podviga, bila je ta što mi je život postao manje bolan. Umor koji je nagrizao moje telo izjeo je i mnogo živih rana u meni. Svako

preterivanje umanjuje vitalnost, pa samim tim i patnju. Nasuprot onome što se veruje, u razvratu nema ničeg pomamnog. To je samo dug san. Mora da ste primetili da ljudi koji zaista pate od ljubomore nemaju preča posla nego da legnu sa onom za koju veruju da ih je prevarila. Naravno, oni hoće da se još jednom uvere da im njihovo blago još pripada. Hoće da ga poseduju, kako se kaže. Ali to čine i zato što su, odmah posle toga, manje ljubomorni. Fizička ljubomora vam je posledica mašte kao i suda koji imamo o sebi. Suparniku pripisujemo nedolične misli koje smo sami imali u istim okolnostima. Na sreću, preterano uživanje umrtvljuje i našu maštu i naš sud. Patnja tada spava sa muškošću, onoliko dugo koliko i ona. Iz istog razloga, sa prvom ljubavnicom mladići prestaju da osećaju metafizičku zebnju, a neki brakovi koji su samo birokratizovani razvrat pretvaraju se u jednolični pogreb smelosti i invencije. Da, dragi prijatelju, buržoaski brak je našoj zemlji navukao papuče i dovešće je ubrzo u predvorje smrti.

Preterujem? Ne, ali se gubim. Hteo sam samo da vam opišem prednost koju sam stekao tokom tih meseci orgijanja. Živeo sam u nekakvoj magli u kojoj je smeh bio prigušen, tako da ga na kraju nisam ni čuo. Ravnodušnost koja je već zauzimala toliko mesta u meni nije više nailazila na otpor i širila je svoju sklerozu. Nije više bilo nikakvih emocija! Bilo je tu jedno uvek isto, bolje reći nikakvo raspoloženje. Pluća obolela od tuberkuloze leče se tako što se suše i malo-pomalo guše svog srećnog vlasnika. Tako je bilo i sa mnom koji sam, lečeći se, spokojno umirao. Još sam živeo od svog zanata, premda je moja reputacija već bila poprilično poljuljana mojim jezičkim ispadima, a redovno obavljanje moje struke ugroženo mojim raskalašnim životom. Zanimljivo je, međutim, da su mi više zamerili moje jezičke izgrede nego noćna preterivanja. Moje čisto verbalno pozivanje na Boga kojeg bih to i tamo pominjao u govorima na sudu, izazivalo je nepoverenje mojih klijenata. Bojali su se očigledno da se nebo neće zauzeti za njihove interese onoliko dobro koliko bi to učinio advokat koji krivični zakonik ima u malom prstu. Samo korak ih je delio od zaključka da je moje pozivanje na božanstvo bilo srazmerno mom neznanju. Moji klijenti učiniše i taj korak i prorediše se. S vremena na vreme sam nekoga ipak branio. Ponekad bih čak, zaboravljajući da više ne verujem u ono što govorim, branio dobro. Poneo bi me sopstveni glas, i ja bih krenuo za njim; nisam više lebdeo kao nekad, uzdizao sam se tek malo iznad tla, samo što ga nisam doticao. Izvan struke sam se viđao sa malo ljudi, na jedvite jade održavao jednu ili dve posustale veze. Dešavalo mi se čak da poneko veče provedem u čistom prijateljstvu, bez ikakve požude, s tim što sam, pomiren sa dosadom, jedva slušao ono što su mi govorili. Gojio sam se pomalo i najzad mogao da poverujem da je kriza prošla. Ostalo mi je još samo da ostarim.

Jednoga dana, međutim, na putovanju na koje sam poveo jednu prijateljicu, ne rekavši joj da na taj način želim da proslavim svoje izlječenje, nalazio sam se na preookeanskom brodu, na gornjoj palubi, naravno. Iznenada, u daljini ugledah veliku crnu tačku na okeanu boje gvožđa. Odmah skrenuh pogled, a srce poče da mi lupa. Kad sebe naterah da ponovo pogledam, crna tačka je bila nestala. Hteo sam da vičem, da glupo zovem u pomoć, kad je opet ugledah. Bio je to neki od onih otpadaka kakve brodovi ostavljaju za sobom. A ja nisam podneo da ga gledam, odmah sam pomislio na davljenika. Shvatih tada, pomireno, kao što se mirimo sa idejom za koju odavno znamo da je istinita, da onaj krik koji je pre toliko godina odjeknuo na Seni, iza mene, nošen rekom ka vodama Lamanša, nije prestao da putuje svetom preko nepreglednog prostranstva okeana, i da me je tu čekao sve do dana kada sam ga sreo. Shvatih takođe da će nastaviti da me čeka na morima i rekama, svuda naposljetku gde će biti gorka voda moga krštenja. Zar i ovde nismo na vodi, recite mi? Ravnoj, jednoličnoj, beskrajnoj vodi čije se granice stapaju sa granicama zemlje? Kako da verujemo da ćemo stići u Amsterdam? Nikad nećemo izaći iz ove ogromne škropionice. Oslušnite! Ne čujete li krike nevidljivih galebova? Ako su krici nama upućeni, na šta nas to pozivaju?

Ali te iste ptice su kreštale, pozivale, već na Atlantiku, onoga dana kada sam konačno shvatio da nisam izlečen, da sam i dalje u škripcu, i da se s tim moram pomiriti. Bio je to kraj slavnog života, ali i kraj besa i trzaja. Trebalo je pognuti glavu i priznati svoju krivicu. Trebalo je živeti u nelagodi. Tačno, vi ne znate za onu ćeliju u srednjovekovnim podzemnim tamnicama koju su nazivali nelagodom. Tu su vas uglavnom zaboravljali do kraja života. ćelija se razlikovala od drugih po svojim neobičnim dimenzijama. Nije bila dovoljno visoka da se u njoj može stajati, ni dovoljno dugačka da se može ležati. Trebalo je iskriviti se, živeti popreko; spavanje je bilo pad, budno stanje - čučanje. Dragi moj, bilo je genijalnosti, bez ikakvog preterivanja, u tom tako jednostavnom pronalasku. Svakoga dana, ista prinuda zbog koje mu je telo bilo ukočeno, stavljala je do znanja osuđeniku da je kriv i da se nevinost sastoji u veselom protezanju. Možete li da zamislite u toj ćeliji čoveka naviknutog na vrhove i gornje palube? Šta? Bilo je moguće živeti u tim ćelijama i biti nevin? Neverovatno, krajnje neverovatno! Inače bi se moje zaključivanje raspalo. Nevinost osuđena da živi grbava, odbijam da i za trenutak razmotrim takvu pretpostavku. Uostalom, mi ni za koga ne možemo tvrditi da je nevin, ali sasvim sigurno za svakoga možemo reći da je kriv. Svaki čovek svedoči o zločinu svih drugih; to je moja vera i moja nada.

Verujte mi, religije greše čim počnu da nam drže pridike i gromoglasno nam izdaju zapovesti. Nije nama potreban Bog da bi bilo krivice i kazne. Uz

našu pomoć, dovoljni su nam bližnji. Pomenuli ste Strašni sud? Dopustite da se uz dužno poštovanje tome nasmejem. Čekam ga bez straha: doživio sam ja gore od toga, a to je sud ljudi. Za njih olakšavajuće okolnosti ne postoje, čak vam i dobre namere uzimaju kao zločin. Da li ste čuli za ćeliju pljuvanja, koju je nedavno izmislio jedan narod i tako dokazao da je najveći na svetu? To vam je jedna zidana kutija u kojoj zarobljenik stoji, ali ne može da se pomeri. Čvrsta vrata koja ga zatvaraju u kućicu od cementa zaustavljaju se u visini brade. Vidi mu se, dakle, samo lice na koje svaki čuvar u prolazu obilato pljune. Priklješten u ćeliji, zatvorenik ne može da se obriše, premda mu je, doduše, dopušteno da sklopi oči. E pa, dragi moj, to vam je ljudski izum. Za to malo remek-delo ljudima nije bio potreban Bog.

I onda? Onda, jedina korist od Boga bila bi da on jemči nevinost, a religiju pre vidim kao veliko preduzeće za čišćenje, što je ona uostalom i bila, ali nakratko, jedva tri godine, i nije se zvala religija. Od tada nam nedostaje sapuna, nos nam je pun i mi ga jedni drugima brišemo. Svi ponavijaći, svi kažnjeni, pljujmo jedni na druge, i hop! u nelagodu! Utrkujemo se ko će prvi pljunuti, i to je sve. Poveriću vam veliku tajnu, dragi moj. Ne čekajte Strašni sud. On vam je svaki dan.

Ne, nije to ništa. malo drhtim na ovoj proklesoj vlagi. Uostalom, stigli smo. Evo. Posle vas. Ali ostanite još, molim vas, i ispratite me. Još nisam završio, moram da nastavim. Nastaviti, e to je teško. Recite, znate li zašto su razapeli onog na koga možda mislite u ovom času? Pa dobro, razloga je bilo mnogo. Za ubistvo čoveka uvek ima razloga. Nemoguće je, naprotiv, opravdati to što čovek živi. Zato zločin uvek nađe branioca, a nevinost samo ponekad. Ali, pored razloga koje su nam dobro objasnili u protekle dve hiljade godina, postojao je i jedan veliki razlog za tu strašnu agoniju, ali ne znam zašto ga tako brižljivo kriju. Pravi razlog je taj što je on znao da nije sasvim nevin. Ako i nije nosio teret zgrešenja za koje su ga optužili, počinio je druga, premda nije znao koja. Da li zaista nije znao? Naposletku, bio je na izvoru; mora da je čuo za izvestan pokolj novorođenčadi. Zbog čega su, ako ne zbog njega, pobijena deca Judeje dok su njega roditelji vodili na sigurno mesto? On to, naravno, nije hteo. Užasavao se onih okrvavljenih vojnika, one raspolovljene dece. Ali, onakav kakav je bio, siguran sam da nije mogao da ih zaboravi. I nije li ona tuga što izbija iz svih njegovih postupaka bila neizlečiva seta čoveka koji je noćima slušao Rahelu kako rida nad svojom decom i odbija svaku utehu? Tužbalica se dizala u noći, Rahela je dozivala svoju decu koja su ubijena zbog njega, a on je bio živ!

Znajući ono što je znao, znajući sve o čoveku – ah! ko je mogao i da pomisli da zločin nije toliko u tome što je neko zbog nas ubijen koliko u tome

što smo mi ostali živi! - suočen danonoćno sa svojim nedužnim grehom, postalo mu je preteško da se održava u životu i da nastavlja. Bilo je bolje da sve okonča, da se ne brani, da umre, da više ne bude jedini u životu, i da ode na neko drugo mesto, negde gde će, možda, dobiti podršku. Ali podrška je izostala, on se požalio, pa su ga na kraju i cenzurisali. Da, mislim da je treći jevanđelista počeo da izostavlja njegovu tužbalicu. „Zašto si me ostavio?“, bio je to krik pobune, zar ne? Zato, brzo makaze! Uostalom, da Luka nije ništa izbacio, jedva da bismo išta primetili; stvar, u svakom slučaju, ne bi postala toliko upadljiva. Sam cenzor ističe ono što zabranjuje. I poredak sveta je dvosmislen.

Bilo kako bilo, cenzurisani nije mogao da nastavi. Znam ja, dragi moj, o čemu govorim. Bilo je jedno vreme kad sam se u svakom času pitao kako ću stići do sledećeg. Da, u ovom svetu možemo voditi rat, simulirati ljubav, mučiti bližnjeg, šepuriti se u novinama, ili naprosto govoriti loše o susedu, uz pletivo. Ali, u nekim slučajevima, nastaviti, samo nastaviti, postaje nadljudski napor. A on nije bio natčovek, verujte. Zapomagao je u svojoj agoniji i zato ga volim, mog prijatelja, umro je ne saznajući.

Nesreća je što nas je ostavio same, da nastavljamo, šta god da se desi, čak i kad živimo stisnuti u nelagodi, znajući ono što je on znao, ali nesposobni da učinimo ono što je on učinio i da umremo kao on. Pokušali smo, naravno, da se malo ovajdimo njegovom smrću. Naposljetku, samo je genije mogao da nam kaže: „Niste baš sjajni, dobro, to je činjenica. Pa lepo, nećemo vas zagledati izbliza! Ukinućemo to jednim potezom, na krstu!“ Ali sad se previše ljudi penje na krst samo da bi ih videli izdaleka, čak kada zbog toga treba i da malo izgaze onoga koji se tamo nalazi već toliko dugo. Previše ljudi je odlučilo da im velikodušnost nije potrebna da bi upražnjavali milosrđe. O nepravda, nepravda mu je učinjena, i srce mi se cepa!

Eto, opet me hvata, opet govorim kao u sudnici. Oprostite mi, morate razumeti da imam svoje razloge za to. Vidite, nekoliko ulica odavde, ima jedan muzej koji se zove „Naš Gospod na tavanu“. Svojevremeno su svoje katakombe smestili u potkrovlja. Šta ćete, podrumi su ovde poplavljeni. Ali danas budite bez brige, njihov Gospod nije ni na tavanu, ni u podrumu. Popeli su ga na sudijsku stolicu, u samicu svoga srca, i udaraju, i presuđuju, sude u njegovo ime. On je grešnici uputio blage reči. „Ni ja te ne osuđujem“; svejedno, oni osuđuju, nikom ne praštaju. U ime Gospoda, dobio si svoje. Gospod? Moj prijatelj to nije tražio. On je samo hteo da ga vole, i ništa više. Naravno, neki ljudi ga vole, čak i među hrišćanima. Ali se oni mogu izbrojati. On je to uostalom i predvideo, imao je smisao za humor. Petar, znate, ona kukavica, Petar ga se odriče: „Ne poznajem tog čoveka... Ne znam šta hoćeš

da kažeš... itd.“ Baš je preterao! A on se igra rečima: „Na ovoj steni ću sazidati svoju crkvu.“ Ironija nije mogla biti veća, zar ne? Ali ne, oni opet likuju! „Vidite, sam je to rekao!“ I jeste rekao, znao je on dobro kako stvari stoje. A onda je otišao zauvek, i ostavio ih da sude i osuđuju, s oprostom u ustima, a osudom u srcu.

Jer, ne možemo reći da više nema sažaljenja, ne, zaboga, samo o njemu govorimo. Jedino što više nikoga ne oslobađamo. Na mrtvoj nevinosti, sve vrví od sudija, svih rasa, Hristovih i Antihristovih, koji su zapravo isti, pomireni u nelagodi. Jer, ne smemo kriviti samo hrišćane. I ostali su saučesnici. Zna li šta se sada nalazi u jednoj od kuća u ovom gradu u kojoj je boravio Dekart? Ludnica. Da, bunilo je opšte, i proganjanje. I mi smo, naravno, prinuđeni da u tome učestvujemo. Primetili ste da ja ne štedim ništa i nikoga, a znam da i vi sa svoje strane imate o tome svoje mišljenje. Zato, pošto smo svi sudije, svi smo krivi jedni pred drugima, svi Hristosi na svoj prljav način, razapeti jedan po jedan, a da i ne znamo. Bili bismo razapeti, da ja, Klamans, nisam pronašao izlaz, jedino rešenje, istinu konačno...

Ne, sad stajem, dragi prijatelju. ne bojte se! Uostalom, ostavljam vas, tu smo pred mojim vratima. Šta ćete, kada smo usamljeni, a pri tom i umorni, rado se igramo proroka. Naposljetku, ja to i jesam, izgnanik u pustinji od kamena, magle i ustajale vode, prazni prorok za vremena osrednjosti, Ilija bez mesije, bunovan od groznice i alkohola, leđa prilepljenih za ova plesniva vrata, prsta uprtog u nisko nebo, tu sam i kletvama zasipam ljude bez zakona koji ne mogu da podnesu nijedan sud. Jer oni ga ne mogu podneti, dragi moj, u tome je stvar. Onaj ko prihvata zakon ne plaši se suda jer ga zakon vraća u poredak u koji on veruje. Ali najteža od svih čovečijih muka jeste da mu se sudi bez zakona. To je naša muka. Lišene svoje prirodne kočnice, raspomamljene sudije se nasumice bacaju na posao. Tada, zar ne, moramo pokušati da ih preduhitrimo? I tu nastaje pometnja. Proroci i iscelitelji se množe, hitaju da stignu sa dobrim zakonom, ili besprekornom organizacijom, pre nego što zemlja opusti. Srećom, ja sam stigao! Ja sam kraj i početak, ja najavljujem zakon. Ukratko, ja sam sudija-pokajnik.

Da, da, reći ću vam sutra u čemu se sastoji taj lepi zanat. Odlazite prekosutra, moramo, dakle, da požurimo. Dođite kod mene, hoćete li, i zvonite tri puta. Vraćate se u Pariz? Pariz je daleko, Pariz je lep, nisam ga zaboravio. Sećam se njegovih sumraka, otprilike u ovo doba godine. Veče pada, suvo i škripavo, na krovove plave od dima, grad potmulo bruji, reka kao da teče uzvodno. Ja sam tada lutao ulicama. I oni sadu lutaju, znam! Lutaju i pretvaraju se da žure umornoj ženi, strogoj kući... Ah! prijatelju, znate li vi šta je usamljeno stvorenje koje luta u velikim gradovima?...

Baš mi je neprijatno što vas dočekujem u krevetu. Ništa strašno, malo groznice koju lečim klekovačom. Već sam se navikao na te napade. To je tropska groznica, koju sam po svoj prilici dobio dok sam bio papa. Ne, šalim se tek polovično. Znam šta mislite: teško je razlikovati istinu od laži u onome što pričam. U pravu ste, priznajem. I ja sam... Vidite, jedna osoba iz mog okruženja svrstavala je ljude u tri kategorije: u one koji više vole da ništa ne kriju nego da moraju da lažu, one koji više vole da lažu nego da nemaju šta da kriju, i one, najzad, koji istovremeno vole i laž i tajnu. Sami odlučite koja mi rubrika najviše odgovara.

Zar je, konačno, to uopšte važno? Zar nas laži na kraju ipak ne dovedu na put istine? Ne teže li sve moje price, istinite ili lažne, istom cilju, nemaju li isti smisao? Zar je onda važno da li su istinite ili lažne, ako su, u oba slučaja, važne za ono što sam bio i ono što sam sada. Ponekad jasnije vidimo onoga ko laže nego onoga ko govori istinu. Istina zasenjuje, kao i svetlost. Laž je, naprotiv, lepí sumrak koji ističe svaki predmet. Najzad, shvatite to kako hoćete, ali mene su, u jednom zarobljeničkom logoru, proizveli u papu.

Molim vas, sedite. Gledate sobu. Prazna je, istina, ali je čista. Pravi Vermer, bez nameštaja i posuda. I bez knjiga, takođe; odavno sam prestao da čitam. Nekada je moja kuća bila puna dopola pročitanih knjiga. To vam je odvratno, kao oni ljudi što načnu paštetu a ostatak bace. Osim toga, još jedino volim ispovesti, a pisci ispovesti uglavnom pišu da se ne bi ispovedili, da ne bi rekli ništa o onome što znaju. Kada tvrde da sledi priznanje, budimo oprezni, na redu je šminkanje leša. Verujte mi, ja sam stručnjak. Zato sam ja stvar sasekao u korenu. Nema više knjiga, nema nepotrebnih predmeta, samo najnužnije, čisto i lakovano kao mrtvački sanduk. Uostalom, u ovim tvrdim holandskim krevetima, sa besprekornom posteljinom, već umiremo u pokrovu, okađeni čistotom.

Zanimaju vas moje papske pustolovine? Ništa posebno neobično, znate. Da li ću imati snage da vam o tome pričam? Da, čini mi se da mi temperatura pada. Bilo je to tako davno. U Africi, gde je, zahvaljujući g. Romelu, buktao rat. Nisam u to bio umešan, ne, bez brige. Već sam bio izbegao rat koji se vodio u Evropi. Mobilisan, naravno, ali barut nisam ni omirisao. U izvesnom smislu mi je žao. Možda bi to promenilo mnogo toga? Francuskoj vojsci nisam bio potreban na frontu. Od mene je samo tražila da učestvujem u povlačenju. Ponovo sam se našao u Parizu, sa Nemcima. Privlačio me je Pokret otpora o kojem je počinjalo da se govori otprilike u trenutku kad sam otkrio da sam patriota. Smeškate se. Grešite. Otkrio sam to u hodnicima metroa, kod Šatlea. Jedan se pas bio izgubio u lavirintu. Velik, krute dlake, sa jednim slomljenim uhom, veselih očiju, nestašno je skakutao, njušio listove

prolaznika. Volim pse jednom veoma starom i odanom ljubavlju. Volim ih jer vam uvek praštaju. Pozvao sam ovoga, i on je, očigledno osvojen, oduševljeno vrteći zadnjicom, zastao na nekoliko metara ispred mene, U tom trenutku me je pretekao jedan mladi nemački vojnik čilog hoda. Stigavši do psa, pomilovao ga je po glavi. Ne dvoumeći se, životinja je sa istim oduševljenjem krenula za njim i sa njim nestala. Po razočaranosti, nekoj vrsti besa koji sam osetio prema nemačkom vojniku, shvatih da je moja reakcija bila patriotska. Da je pas krenuo za nekim francuskim civilom, na to ne bih ni mislio. Ja sam, međutim, zamišljao kako je draga životinja postala maskota nekog nemačkog puka i to me je dovelo do besa. Test je, dakle, bio uverljiv.

Otišao sam u južnu zonu s namerom da se obavestim o Pokretu otpora. Ali kad sam tamo stigao i obavestio se, ja sam se pokolebao. Poduhvat mi se učinio pomalo lud i, pravo govoreći, romantičan. Pre svega verujem da podzemno delovanje nije odgovaralo ni mojoj naravi, ni mojoj sklonosti ka zračnim vrhovima. Od mene se, kako mi se činilo, tražilo da danima i noćima tkam u nekom podrumu, očekujući da me siledžije odatle isteraju, oparaju moju tkanicu, a zatim me odvedu u drugi podrum i tu me me pretuku na smrt. Divio sam se onima koji su se predavali tom junaštvu dubina, ali ja nisam mogao da sledim njihov primer.

Prešao sam zato u Severnu Afriku sa nejasnom namerom da otputujem u London. U Africi je, međutim, situacija bila mutna, činilo mi se da su sukobljene strane podjednako u pravu, pa sam odustao. Vidim po vašem izrazu da prebrzo prelazim preko ovih pojedinosti koje nisu beznačajne. Pa, recimo, pošto sam dobro procenio vašu pronicljivost, da preko njih prelazim brzo da biste ih vi bolje uočili. Bilo kako bilo, na kraju sam stigao u Tunis, gde mi je jedna draga prijateljica obezbedila posao, Ta prijateljica je bila veoma pametna žena i bavila se filmom. Sa njom sam otišao u grad Tunis, a shvatio sam čime se stvarno bavila tek nekoliko dana pošto su se saveznici iskrkali u Alžir. Toga dana Nemci su je uhapsili a, da to nisam tražio, sa njom su uhapsili i mene. Ne znam šta se sa njom zbilo. Što se mene tiče, nisu mi učinili ništa nažao, i, posle pretrpljenog straha, shvatio sam da je to pre svega bila mera bezbednosti. Bio sam interniran u blizini Tripolija, u logoru gde smo više patili od žeđi i oskudice nego od lošeg postupanja. Neću vam ga opisivati. Nama, deci sredine veka, nije potreban crtež da bismo zamislili takva mesta. Pre sto pedeset godina, ljudi su bili tronuti jezerima i šumama. Danas imamo logorsku liriku. Dakle, uzdam se u vas. Dodaćete samo poneku sitnicu: vrućinu. okomito sunce, mrtve, pesak, nedostatak vode.

Sa mnom je bio i jedan mladi Francuz, vernik. Da! To je prava bajka,

zaista. U stilu Digesklena². ako hoćete. Prebegao je bio iz Francuske u Španiju da bi se borio. Katolički general ga je internirao, a on je, videvši da je slani grah u frankističkim logorima bio, ako smem da kažem, blagosiljan od Rima, zapao u duboku potištenost. Ni nebo Afrike, gde je kasnije dospeo, ni logorska dokolica nisu mogli da ga izvuku iz te potištenosti. Jednoga dana, dok je pod šatorom sa kojeg se cedilo rastopljeno olovo nas desetak dahtalo među movama, on je ponovio svoje dijatribe protiv onoga koga je nazivao Rimljaninom. Gledao nas je izgubljeno, sa bradom od nekoliko dana. Njegova gola prsa bila su prekrivena znojem, ruke su mu lupkale po vidljivim dirkama rebara. Svetu je potreban novi papa, izjavio je, koji bi živeo među nesrećnicima umesto da se moli na prestolu, i potreban mu je što pre. Unezvereno je zurio u nas i klimao glavom. „Da“, ponavljao je, „što pre!“ Zatim se odjednom umirio, i muklim glasom rekao da ga treba izabrati među nama, uzeti čitavog čoveka, sa njegovim manama i vrlinama, i zakleti mu se na poslušnost, pod samo jednim uslovom da pristane da održava u životu, u sebi i u drugima, zajedništvo naših patnji.

„Koji među nama, zapitao je, ima najviše slabosti?“ Iz šale, jedini ja digoh prst. „Dobro, Žan-Batist može da prođe,“ Ne, nije to rekao, jer sam tada imao drugo ime. Izjavio je ipak da kad neko sebe označi onako kako sam ja to učinio to pretpostavlja najveću vrlinu i predložio je da me izaberu. Ostali se složiše, iz igre, ali ipak nekako ozbiljno. Istini za volju, Digesklen je ostavio snažan utisak na nas. Čini mi se da se ni ja nisam smejaao sasvim iskreno. Nalazio sam prvo da je moj mali prorok u pravu, a onda sunce, iscrpljujući radovi, borba za vodu, ukratko, nismo baš bili sasvim pri sebi. Bilo kako bilo, tek ja sam svoje papske dužnosti obavljao nekoliko nedelja, i to sam činio sve ozbiljnije.

U čemu su se one sastojale? Bogami, bio sam nešto kao vođa grupe ili sekretar ćelije. Ostali, pa čak i oni koji nisu bili vernici, navikli su se u svakom slučaju da me slušaju. Digesklen je patio, a ja sam upravljao njegovom patnjom. Tada sam shvatio da biti papa i nije tako lako kako se misli i toga sam se ponovo setio juče, pošto sam pred vama onako prezrivo govorio o sudijama, našoj braći. Veliki problem u logoru bila je raspodela vode.

Stvarale su se i druge grupe, političke i verske, i svako je davao prednost svojim drugovima. I ja sam, dakle, bio prisiljen da dajem prednost svojim, što je već bio mali ustupak. Čak ni među svojim nisam mogao da održim savršenu jednakost. Zavisno od stanja mojih drugova, ili radova koje su morali da obave, davao sam prednost čas jednom čas drugom. Ova izdvajanja

imaju dalekosežne posledice, verujte mi na reč. Ali. stvarno sam umoran i ne želim više da se sećam tog vremena. Recimo samo da sam stvar zapečatio onoga dana kada sam popio vodu druga koji je umirao. Ne, ne, nije to bio Digesklen, on je već, čini mi se, bio umro, previše se lišavao. Da je bio tu, iz ljubavi prema njemu duže bih odoleo, jer sam ga voleo, da, voleo sam ga, ili mi se tako čini. Ali vodu sam popio, to je nesporno, uveravajući sebe da sam ostalima bio potrebniji nego taj tu koji će ionako umreti, dok sam ja morao da se čuvam za njih. Tako, dragi moj, nastaju carstva i crkve pod suncem smrti. I da bih popravio malo svoje jučerašnje reči, sad ću vam izložiti veliku ideju koja mi je pala na pamet dok vam pričam sve ovo i ne znam više da li sam to doživeo ili sanjao. Moja velika ideja je da papi moramo oprostiti. Prvo, njemu je to potrebnije nego ikome. Zatim. to je jedini način da se postavimo iznad njega...

Oh! Da li ste dobro zatvorili vrata? Da? Proverite, molim vas. Oprostite mi, imam problem sa bravom. U trenutku kad tonem u san, nikad ne znam da li sam je zaključao. Svako veče, moram da ustanem i proverim. Čovek nije siguran ni u šta, već sam vam rekao. Nemojte misliti da je moja uznemirenost zbog brave reakcija uplašenog vlasnika. Nekad nisam zaključavao ni stan, ni kola. Nisam stiskao svoj novac, niti držao do onoga što posedujem. Pravo govoreći, pomalo sam se stideo posedovanja. Nisam li u svojim govorima pred svetom povremeno sa uverenjem uzvikivao: „Vlasništvo, gospodo, to vam je ubistvo!” A kako nisam bio dovoljno velikodušan da svoje bogatstvo podelim sa nekim zaslužnim siromahom, stavljao sam ga na raspolaganje mogućim lopovima, nadajući se da ću nepravdu ispraviti slučajem. Sada, uostalom, ne posedujem ništa. Ne strahujem, dakle, za svoju bezbednost, već za samog sebe i svoju prisebnost. Stalo mi je, osim toga, da zabravim vrata svog malog, dobro zatvorenog sveta gde sam car, papa i sudija.

Kad smo kod toga. da li biste otvorili taj orman, molim vas? Ta slika, da, pogledajte je. Zar je ne prepoznajete? To su vam *Čestite sudije*. Niste se trgli? Da li to u vašem obrazovanju ima rupa? Ipak, da ste kojim slučaja čitali novine, setili biste se da je 1934. u Ganu, iz katedrale Svetog Bavona, ukradeno jedno krilo Van Ajkovog poliptiha *Poklonjenje jagnjeta*. Slika se zvala *Čestite sudije*. Prikazivala je sudije na konjima kako dolaze da se poklone svetoj životinji. Zamenjena je sjajnom kopijom, jer je original bilo nemoguće naći. Pa lepo, tu je. Ne, nisam ja kriv ni za šta. Jedan od redovnih posetilaca *Meksiko-Sitija*, koga ste pre neko veče videli, prodao ju je gorili za bocu pića, jedne večeri pijanstva. Našem prijatelju sam prvo savetovao da je okači na dobrom mestu i dugo su, dok su za njima tragali po čitavom svetu, naše pobožne sudije stolovale u *Meksiko-Sitiju*, iznad pijanaca i svodnika.

Zatim ju je gorila, na moj nagovor, doneo ovde na čuvanje. Prvo se tome opirao, a zatim se uplašio kad sam mu objasnio stvar. Od tada su ti uvaženi činovnici moje jedino društvo. Tamo, iznad šanka, videli ste koliko su prazninu ostavili.

Zašto nisam vratio sliku? Aha! Pa vi imate refleks policajca! Lepo, odgovoriću vam kao što bih odgovorio sudiji isledniku, kada bi samo nekome najzad palo na pamet da je slika dospela u moju sobu. Prvo, zato što mi ona ne pripada, već vlasniku *Meksiko-Sitija*, koji je zaluzuje baš koliko i ganski biskup. Drugo, zato što među onima koji u povorci prolaze ispred *Poklonjenja jagnjetu*, niko ne bi bio u stanju da razlikuje kopiju od originala, pa zato niko mojom krivicom nije oštećen. Treće, zato što me to stavlja iznad ostalih. Lažnim sudijama se divi ceo svet, a jedino ja poznajem prave. Četvrto, zato što mi to pruža priliku da odem u zatvor, što je, u neku ruku, primamljiva misao, Peto, zato što sudije idu na sastanak sa Jagnjetom, a jagnjeta više nema, kao ni nevinosti, i što je, zbog toga, vešti lopov koji je ukrao sliku bio sredstvo nepoznate pravde koju ne treba ometati. Najzad, zato što se na taj način uklapamo u poredak stvari. Budući da je pravda konačno odvojena od nevinosti, prva u ormanu, a druga na krstu, ja sam slobodan da delam u skladu sa svojim uverenjima, Čiste savesti mogu da se bavim teškim pozivom sudije-pokajnika u kojem sam se skrasio posle toliko razočaranja i protivrečnosti, i vreme je, pošto odlazite, da vam najzad kažem u čemu se on sastoji.

Dopustite da se prethodno uspravim kako bih lakše disao. Oh! Kako sam umoran! Zaključajte moje sudije, hvala. Pozivom sudije-pokajnika bavim se u ovom trenutku. Kancelarija mi je obično u *Meksiko-Sitiju*. Ali se velike posvećenosti nastavljaju i van radnog mesta, Čak i u postelji, čak i grozničav, ja sam u službi. Ovim pozivom se, uostalom, čovek ne bavi, on sa njim diše, u svakom času. Ne mislite valjda da sam vam čitavih pet dana držao slovo iz čistog zadovoljstva. Ne, dovoljno sam ja nekad praznoslovio. Sad je moj govor usmeren. Usmeren, naravno, idejom da treba učutkati smeh i lično izbeći suđenje, iako po svoj prilici izlaza nema. Nije li za izbegavanje suđenja velika prepreka to što sami sebe prvi osuđujemo? Potrebno je, dakle, početi tako što ćemo osudom obuhvati sve, bez razlike, i već tako je ublažiti.

Opravdanja nema nikada i ni za koga, to je moj početni princip. Za mene ne postoje dobre namere, časne zablude, nesmotrenosti, olakšavajuće okolnosti. Kod mene se ne blagosilja, ne dele oprost. Samo se sabira i kaže: „To vam je toliko. Vi ste pokvarenjak, satir, mitoman, pederast, umetnik, itd.“ Tako. Odrešito. U filozofiji kao i u politici, ja sam, dakle, za svaku teoriju koja poriče čovekovu nevinost i za svaku praksu koja s čovekom postupa kao da je kriv. Ja sam vam, dragi moj, prosvećeni pobornik ropstva.

Bez ropstva, pravo govoreći, nema konačnog rešenja. To sam shvatio veoma brzo. Nekada su mi usta bila puna slobode. Za doručkom sam je mazao na hleb, žvakao je čitavog dana, odlazio u svet daha čarobno osveženog slobodom. Svakoga ko mi je protivrečio ošinuo bih tom jakom rečju koju sam bio stavio u službu svojih želja i svoje moći. U krevetu sam je šaputao na uvo svojim zaspalim draganama, i ona mi je pomagala da ih ostavim. Ubacio bih je... Ali dosta, uzbuđujem se i gubim meru. Konačno, dešavalo mi se da slobodu koristim i nesebičnije, pa sam je čak, prosudite o mojoj naivnosti, dva ili tri puta branio, ne toliko, doduše, da za nju dam život, ali preuzimajući ipak nekakav rizik. Ovakva nesmotrenost mi se mora oprostiti, nisam znao šta činim. Nisam znao da sloboda nije nagrada, ni odlikovanje koje se slavi uz šampanjac. Niti poklon, bombonjera koja vam pruža slatka uživanja. O ne! Ona je kuluk, i trka na duge staze, samotna i iscrpljujuća. Bez šampanjca, bez prijatelja koji dižu čašu i gledaju vas nežno. Čovek je sam u sumornoj dvorani sam na mestu optuženika, pred sudijama, i sam odlučuje pred sobom ili pred sudom drugih. Na kraju svake slobode stoji presuda; zato je slobodu teško nositi, pogotovo ako imamo groznicu, ili smo potišteni, ili ne volimo nikoga.

Ah! dragi moj, za onoga ko je sam, bez boga i gospodara, strašan je teret dana. Treba, dakle, sebi izabrati gospodara, jer Bog više nije u modi. Reč je, uostalom, izgubila smisao i ne zaslužuje da zbog nje bilo koga sablažnjavamo. Pazite, naši tako ozbiljni moralisti, koji vole blišnjega i sve po spisku, zapravo se nimalo ne razlikuju od hrišćana, osim što ne propovedaju u crkvama. Šta ih to, po vašem mišljenju, sprečava da postanu vernici? Poštovanje, možda, poštovanje prema ljudima da, ljudsko poštovanje. Ne žele oni da prave skandal, svoja osećanja čuvaju za sebe. Poznavao sam jednog romanopisca ateistu koji se molio svake večeri. To ga ni na šta nije obavezivalo: kako je samo zlostavljao Boga u svojim delima! Baš ga je propuštao kroz šake, što bi rekao ne znam više ko! Jedan borbeni slobodni mislilac kome sam to ispričao bez ikakve zle namere, diže ruke k nebu: „Znam ja to, uzdisao je taj apostol, svi su takvi.“ Ako mu je verovati, osamdeset posto naših pisaca, kada bi samo mogli da se ne potpišu, pisali bi i pozdravljali ime Božje. Po njemu, oni potpisuju jer vole sebe, i ništa i nikoga ne pozdravljaju jer sebe mrze. Kako ipak ne mogu a da ne sude, to nadoknađuju moralnim pridikama. Sve u svemu, to su vam pristalice vrlog satanizma. Kakvo neobično vreme, zaista! Nije ni čudno što su ljudi zbunjeni i što je jedan moj prijatelj, ateista sve dok je bio besprekoran muž, prešao u veru kad je postao preljubnik!

Ali ti mali prepredenjaci, glumci, licemeri, ipak su tako dirljivi! Verujte

mi, svi oni su vernici, čak i kad na nebu podmeću požare. Ateisti ili pobožni, Moskovljani ili Bostonci, svi odreda su hrišćani, s oca na sina. Ali problem je u tome što više nema ni oca ni pravila! Čovek je slobodan, i mora da se snalazi, a kako manje od svega želi slobodu, i njene presude, moli da mu se udaraju packe, izmišlja strašna pravila, trči da podigne lomače kojima će zameniti crkve. Savonarole, kažem vam. Ali oni veruju jedino u greh, nikad u milost. Pomišljaju oni na nju, naravno. Milost, to je ono što bi želeli, jer hteli bi oni da kažu “da”, da se prepuste, da budu srećni što postoje i ko zna, jer su sentimentalni, da se vere, da nađu svežu devojkicu, da budu čestiti, da slušaju muziku. Zna li, na primer, o čemu sam sanjao ja koji nisam sentimentalni: o potpunoj ljubavi srca i tela, danonoćnoj, o neprekinutom zagrljaju, o uživanju i zanosu, i to bi trajalo punih pet godina, a posle toga smrt. Avaj!

Ali, u nedostatku vereništva ili neprekidne ljubavi, ostaje, zar ne, surovi brak, uz moć i bič. Bitno je da sve postane jednostavno, kao za dete, da za svako delo postoji naređenje, da dobro i zlo budu označeni proizvoljno, dakle očigledno. I ja se s tim slažem, ma koliko bio Sicilijanac i Javanac, a hrišćanin ni za groš, iako osećam prijateljstvo za prvog među njima. Ali na pariskim mostovima, i ja sam shvatio da se bojim slobode.

Živeo, dakle, gospodar, ma ko to bio, jer će zameniti nebeski zakon. “Oče naš, koji jesi... privremeno ovde... Naši vodiči, divno strogi šefovi, ô surovi i voljeni predvodnici...” Najzad, vidite, bitno je više ne biti slobodan i pokajnički slušati većeg nitkova od sebe. Kada svi budemo krivi, biće to demokratija. Ne računajući, dragi prijatelju, da se moramo osvetiti zato što umiremo sami. Smrt je usamljenička dok je ropstvo kolektivno. I drugi su dobili svoje, kad i mi, to je važno. Svi okupljeni, najzad, ali na kolenima, i pognute glave.

Nije li, osim toga, dobro živeti po ugledu na društvo, a da bi to bilo moguće, nije li potrebno da društvo liči na mene? Pretnja, sramota, policija su svete tajne te sličnosti. Prezren, gonjen, prisiljen, mogu da dam sve od sebe, da uživam u onome što jesam, i da najzad budem prirodan. Zato sam, dragi moj, pošto sam svečano pozdravio slobodu, potajno odlučio da je bez odlaganja predam bilo kome. I svaki put kad mogu, propovedam u svojoj crkvi *Meksiko-Sitiju*, pozivam dobri narod da se pokori i da ponizno priželjkuje udobnosti ropstva, makar to ropstvo prikazivao i kao pravu slobodu.

Ali, nisam ja lud, shvatam ja da ropstvo neće zavladatai sutra. Biće to jedna od blagodatnih budućnosti, i to je sve. Do tada moram da se zadovoljim sadašnjicom i potražim makar privremeno rešenje, Trebalo je, dakle, pronaći drugi način da osudom obuhvatim ceo svet, kako bih je sam lakše nosio na

svojim plećima. I našao sam ga. Otvorite malo prozor, molim vas, vrućina je nepodnošljiva. Ne previše, jer osećam i jezu. Moja ideja je jednostavna i plodonosna. Kako da u vodu gurnemo ceo svet da bismo imali pravo da se sami sušimo na suncu? Da li je trebalo, kao mnogi slavni savremenici, da se popnem na predikaonicu i prokunem čovečanstvo? To je opasna stvar! Jednoga dana, ili jedne noći, smeh odjekne bez najave. Presuda koju izričete drugima na kraju vam se obije o glavu, i tu napravi izvesnu štetu. Šta onda? pitate vi. Pa lepo, evo genijalne ideje. Otkrio sam da bi, dok čekamo gospodare i njihove šibe, trebalo da poput Kopernika obrnemo postupak dokazivanja i tako pobedimo. Kad već ne možemo da osudimo druge a da istoga časa ne osudimo i sebe, moramo sebe zasuti optužbama kako bismo imali pravo da sudimo drugima. I pošto svaki sudija jednoga dana završi kao pokajnik, treba krenuti obrnutim putem i baviti se pozivom pokajnika da bismo završili kao sudije. Da li me pratite? Dobro. Ali, da budem još jasniji, reći ću vam kako radim.

Prvo sam zatvorio svoju advokatsku kancelariju, napustio Pariz, putovao; pokušavao sam da se pod drugim imenom nastanim na nekom mestu gde je posla bilo dovoljno. Ima mnogo takvih mesta na svetu, ali su me slučaj, pogodnost, ironija, kao i nužnost izvesnog samokažnjavanja, naveli da izaberem prestonicu vode i magle, stešnjenu kanalima, pretrpanu, gde dolaze ljudi iz celog sveta. Kancelariju sam smestio u jedan bar u mornarskoj četvrti. Lučka klijentela je raznolika. Siromasi ne idu u luksuzne delove grada, ali ugledni ljudi na kraju uvek, barem jednom, kao što ste se i sami uverili, zabasaju na neko ozloglašeno mesto. Ja tu vrebam buržuja, zabludelog buržuja; sa njim postižem svoj puni učinak. Iz njega, kao virtuoz, izvlačim najtananije akcente.

Svojom korisnom strukom bavim se, dakle, već neko vreme u *Meksiko-Sitiju*. Ona se, u šta ste se uverili, najpre sastoji u što češćem javnom ispovedanju. Optužujem se uzduž i popreko. To nije teško, sećanje mi se vratilo. Ali pazite, ne optužujem se ja prostački, grubo se busajući u prsa. Ne, ja se krećem gipko, umnožavam nijanse i digresije, svoj govor, ukratko, prilagođavam slušaocu, navodim ga da i sam ponešto doda. Mešam ono što se odnosi na mene sa onim što se tiče drugih. Uzimam opšte crte, bolna iskustva kroz koja smo zajedno prošli, slabosti koje delimo, lepe manire, ukratko današnjeg čoveka, koji hara u meni i u drugima. Od toga pravim portret koji je i svačiji i ničiji. Masku, zapravo, dosta sličnu onim karnevalskim, koje su i verne i uproščene, pred kojima pomislimo: „Gle, ovoga sam sreo!” Kad je portret gotov, kao večeras, pokažem ga, sav ožalošćen: „Avaj! to sam ja.” Optužnica je gotova. Ali, istoga časa, portret koji prinosim savremenici postaje ogledalo.

Posut pepelom, čupajući sporo svoje vlasi, lica izrovanog noktima ali oštrog pogleda, stojim tako pred čovečanstvom, prežvakavam svoju bruku, i, ne gubeći iz vida utisak koji ostavljam, govorim: „Bio sam poslednji među poslednjima.” Zatim, neosetno, prelazim sa «ja» na «mi». Kad stignem do „eto kakvi smo”, igra je gotova, i tad slobodno mogu da im saspem istinu u lice. Ja sam, naravno, kao i oni, kuvamo se u istom loncu. Ipak sam nadmoćan jer znam, a to mi daje pravo da govorim. Svesni ste ove prednosti, siguran sam. Što sebe više optužujem, to imam više prava da sudim vama. I još bolje, podstičem vas da i sami sebi sudite, i tako sebi olakšavam stvar. Ah! dragi moj, baš smo mi neka čudna, bedna stvorenja, bacimo li samo pogled na svoje živote, koliko ćemo tu naći prilika da sebe iznenadimo i sablaznimo. Pokušajte. Budite uvereni da ću vašu ispovest saslušati sa velikim osećanjem bratstva.

Nemojte se smeјati! Da, tvrd ste vi orah, odmah sam to video. Ali pristaćete, to je neizbežno. Drugi su uglavnom više sentimentalni nego inteligentni i odmah se zbune. Sa inteligentnima je potrebno više vremena. Dovoljno je temeljno im objasniti metod. Oni to neće zaboraviti, oni razmišljaju. I jednoga dana, što iz igre, što iz smetenosti, progovoriće. Vi niste samo inteligentni, izgledate iskusno. Priznajte, ipak. da ste danas manje zadovoljni sobom nego pre pet dana? Sačekaću ja da mi pišete ili da se vratite. Jer, vi ćete se vratiti, znam ja! I naći me nepromenjenog. A zašto bih se i menjao kad sam našao sreću koja mi odgovara? Prihvatio sam dvoličnost umesto da zbog nje očajavam. U njoj sam se smestio i našao udobnost koju sam tražio čitavog života. U stvari, pogrešio sam kad sam vam rekao da je bitno izbeći sud. Bitno je sebi dopustiti sve, makar povremeno uz veliku dreku ispovedali sopstvenu nedostojnost. Ja sebi ponovo sve dopuštam, i ovoga puta bez smeha. Život mi se nije promenio, i dalje sebe volim a druge koristim. Samo što mi ispovedanje grešaka dopušta da ih lakše ponovo činim i da uživam dva puta, prvo u svojoj prirodi, a potom i u slatkom kajanju.

Otkako sam našao rešenje, predajem se svemu, ženama, oholosti, dosadi, osvetoljubivosti, pa čak i groznici, koju sada sa uživanjem osećam kako raste. Najzad vladam, i to zauvek. Opet sam našao vrh, uz koji se penjem sam i sa kojeg mogu da sudim čitavom svetu. Povremeno, kad je noć zaista lepa, čujem udaljeni smeh, i opet me obuzme sumnja. Tada brzo teret sopstvene slabosti svalim na sve stvari, na stvorenja i na stvoreni svet, i opet sam kao nov.

Čekaću, dakle, koliko god bude trebalo da mi odate priznanje u *Meksiko-Sitiju*. Ali skinite taj pokrivač, hoću da dišem. Doći ćete, zar ne? Pokazaću vam čak i pojedinosti svoje tehnike, jer prema vama osećam neku vrstu

naklonosti. Videćete kako im po čitavu noć utuvljujem u glavu da su hulje. Uostalom, od večeras počinjem iznova. Ne mogu bez toga, niti se mogu lišiti onih trenutaka kad se neki od njih, uz pomoć alkohola, sruši i počne da se udara u grudi. Tada ja rastem, dragi moj, rastem, slobodno dišem, na planini sam, ravnica se širi pred mojim očima. Kakvo pijanstvo kad osetite da ste Bog otac i da delite konačna svedočanstva iz rđavog života i lošeg vladanja. Stolujem tako među svojim ružnim anđelima, na vrhu holandskog neba, i gledam kako se iz magle i vode ka meni penje mnoštvo Strašnog suda. Penju se polako, već vidim prvog među njima. Na njegovom zbunjenom licu, koje je delimično skriveno rukom, čitam tugu ljudske sudbine i očajanje što se od nje ne može pobeći. A ja sažaljevam ali ne razrešavam od krivice. razumem ali ne praštam i više od svega, ah, osećam da me najzad obožavaju!

Da, nemiran sam, kako da mirno ležim? Moram biti iznad vas, misli me uzdižu. Tih noći, tih jutara bolje reći, jer pad se dešava u zoru, ja izlazim i hodam zaneseno duž kanala. Na olovnom nebu, slojevi perja se tanje, golubovi se malo penju, ružičasti prelivu uz krovove najavljuju novi dan mog stvaranja. Na Damraku se oglašava zvono prvog tramvaja u vlažnom vazduhu i zvoni probuđeni život na kraju te Evrope gde se u istom času stotine miliona ljudi, mojih podanika, s mukom i gorkih usta izvlači iz kreveta, da bi bez radosti otišli na posao. Tada, dok u mislima lebdim iznad čitavog tog kontinenta koji mi je potčinjen a da to i ne zna, i dok pijem pelin dana što se rada, konačno pijan od zlih reči, ja sam srećan, srećan sam, kažem vam, zabranjujem vam da u to sumnjate, srećan sam toliko da bih mogao umreti! Oh sunce, plaže i ostrva gde duvaju pasati, oh sećanje na mladost koje baca u očaj!

Opet ću leći, oprostite mi. Bojim se da sam se zaneo; ipak ne plačem. Čovek se katkad izgubi, posumnja u očiglednost, čak i kad je otkrio tajnu dobrog života. Moje rešenje, naravno, nije idealno. Ali kad ne volimo svoj život, kad znamo da ga moramo promeniti, nemamo izbora, zar ne >? Šta da uradimo da bismo bili neko drugi? To je nemoguće. Trebalo bi ne biti niko. zbog nekog zaboraviti na sebe, barem jednom. Ali kako? Ne zamerite mi previše. Ja sam kao onaj prosjak koji nije hteo da mi pusti ruku jednoga dana na terasi jedne kafane: „Ah gospodine, govorio je, nismo mi rđavi, samo gubimo svetlost.“ Da, izgubili smo svetlost, jutro, svetu nevinost čoveka koji sebi prašta.

Pogledajte, pada sneg! Oh, moram da izađem! Zaspali Amsterdam u beloju noći, kanali od tamnog žada ispod malih mostova zasutih snegom, puste ulice, moji nečujni koraci, biće to čistota, kratkotrajna, pre jutarnjeg blata. Pogledajte ogromne čupave pahuljice uz okna. To mora da su golubovi.

Najzad su odlučili da siđu, mile ptice; prekrivaju vode i krovove gustim slojem perja, trepere na svakom prozoru. Kakva naježda! Nadajmo se da donose dobru vest. Svi će biti spaseni, ha, a ne samo oni izabrani, podeliće se bogatstva i patnje, a vi ćete, na primer, od danas svake noći spavati na podu, za mene. Čista lirika, nema šta! Hajte, priznajte da biste se zgranuli kad bi neka kola sišla s neba po mene, ili kad bi se sneg odjednom zapalio? Ne verujete u to? Ni ja. Ali ipak moram da izađem.

Dobro de, biću miran, ne brinite! Ne verujte, uostalom, previše mojoj razneženosti, ni mom bunilu. Nisu oni bezrazložni. Pazite, sad kad mi budete govorili o sebi, saznaću da li sam postigao jedan od ciljeva svoje uzbudljive isposvesti. Uvek se nadam, naime, da je moj sabesednik policijac i da će me uhapsiti zbog krađe *Čestitih sudija*. Što se ostalog tiče, nema razloga da me bilo ko uhapsi, zar ne. Ali, ova krađa pada pod udar zakona i ja sam sve uradio da bih postao saučesnik: krijem tu sliku i pokazujem je onome ko hoće da je vidi. Kad biste me, dakle, uhapsili, bio bi to dobar početak. Možda bi se zatim pozabavili i ostalim, odrekli mi glavu, na primer, i ja se više ne bih bojao smrti, bio bih spasen. Vi biste tada iznad okupljenog naroda uzdigli moju još svežu glavu, da se ljudi u njoj prepoznaju i da opet budem iznad njih, kao primer. Sve bi bilo okončano, i ja bih, sasvim nepoznat, završio svoju karijeru lažnog proroka koji vapije u pustinji i neće iz nje da izađe.

Ali, naravno, vi niste policajac, bilo bi to previše jednostavno. Kako? Ah, naslućivao sam, vidite. Ta neobična naklonost koju sam osećao prema vama nije, dakle, bila bez razloga. Vi se u Parizu bavite lepim advokatskim pozivom! Znao sam ja da smo od iste sorte. Nismo li svi mi slični, govorimo bez prestanka i uludo, suočeni uvek sa istim pitanjima premda unapred znamo odgovore? Hajte, ispričajte mi, molim vas, šta vam se desilo jedne večeri na kejevima Sene i kako vam je pošlo za rukom da nikad ne ugrozite svoj život. Sami izgovorite reči koje već godinama ne prestaju da odzvanjaju u mojim noćima i koje ću najzad izreći vašim ustima: „Ô devojko, baci se opet u vodu i pruži mi još jednu priliku da nas oboje spasem!” Još jednu priliku, ma hajte, kakva nepromišljenost! Pretpostavite, dragi kolega, da nas uhvate za reč? Morali bismo se žrtvovati. Brr...! a voda je tako hladna! Ali smirimo se! Sad je prekasno, uvek će biti prekasno. Srećom!

Notes

[←1]

Staro ime za Japan.

[←2]

Bertran Digesklen (1320-1380), francuski vitez koji se istakao u borbama protiv Engleza, uzor hrabrosti i patriotizma. (Prim. prev.)